

eknizky.sk

Friedrich Wilhelm Nietzsche

**SOUMRAK MODEL
ČILI
KTERAK SE
FILOSOFUJE
KLADIVEM**

SOUMRAK MODEL ČILI
KTERAK SE FILOSOFUJE
KLADIVEM

FRIEDRICH WILHELM
NIETZSCHE

EKNIZKY.SK

Soumrak model čili Kterak se filosofuje kladivem by Friedrich Wilhelm
Nietzsche is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License,
except where otherwise noted.

Obsah

PŘEDMLUVA	vii
PRŮPOVĚDI A ŠÍPY	i
PROBLEM SOKRATŮV	7
„ROZUM“ VE FILOSOFII	13
KTERAK SE STAL „PRAVÝ SVĚT“ POSLÉZE BAJKOU <i>DĚJINY OMYLU</i>	19
MORÁLKA JAKO PROTIPŘIROZENOST	21
ČTYŘI VELKÉ OMYLY	27
„ZLEPŠOVATELÉ“ LIDSTVA	35
ČEHO CHYBÍ NĚMCŮM	39
ZÁJEZDY NEČASOVÉHO	45
ZAČ VDEČÍM STARÝM	79
KLADIVO MLUVÍ <i>Tak pravil Zarathustra III, 90</i>	85

PŘEDMLUVA

Za chmurné a nesmírně zodpovědné věci si ucho- váti své jarosti není malým uměleckým kouskem: a přece, čeho by bylo více třeba než jarosti? Žádná věc se nezdaří, na které nemá podílu nezkrotnost. Přemíra síly teprve je důkazem síly. — Přehodnocení všech hodnot, tento otazník, tak černý, tak ohromný, že vrhá stín na toho, kdo jej klade, — taková osudnost úkolu nutí každé chvíle běžeti na slunce, sestřásti se sebe těžkou, příliš těžkou se stavší vážnost. Každý prostředek k tomu je vhod, každý »případ« šťastným případem. Především válka. Válka byla vždy velikou chytrostí všech duchů, stavších se příliš vnitřními, příliš hlubokými; i ve zranění tkví ještě léčebná síla. Průpověď, jejížhož původu zadržují učené zvědavosti, byla již dlouho mým heslem:

increscunt animi, virescit vulnere virtus.

Jiné uzdravení, za okolností mně ještě žádoucnější, jest vyzvídati z model... Jest více model než realit na světě: toť můj »zlý pohled« pro tento svět, toť také moje »zlé ucho« ... Zde také kladivem klásti otázky a snad slyšeti za odpověď onen proslulý dutý zvuk, jenž mluví o nadmutých útrobach, — jaká úchvatná rozkoš pro člověka, který má uši ještě za ušima, — pro mne starého psychologa a krysaře, před nímž právě tomu, co by chtělo zůstatí tichým, je státi se hlasným ...

Také tento spis — titul jíž to prozrazuje — je především zotavením, slunečním bodem, odskokem do zahálky psychologovy. Snad také novou válkou? A vyzvídá se z nových model? . . . Tento malý spis je velkým opovězením války; a co se týká vyzvídání z model, tož nejsou to tentokrát časové modly, nýbrž věčné modly, kterých zde se dotýkám kladivem jako ladičkou, — neexistují vůbec starší, přesvědčenější, nadutější modly ... Také prázdnější... To nezabraňuje, že jim se dostává

FRIEDRICH WILHELM NIETZSCHE

největší viry; také se neříká, zvláště v nej vznešenějším případě,
naprosto modla ...

V Turínu, dne 30 září 1888, v den,
kdy byla dokončena první kniha
Přehodnocení všech hodnot.

Friedrich Nietzsche

PRŮPOVĚDI A ŠÍPY

1

Zahálka je počátkem veškeré psychologie. Jakž? byla by psychologie — neřestí?

2

I nej statečnější z nás má jediné zřídka odvalu k tomu, co vlastně ví...

3

Aby se žilo o samotě, nutno býti zvířetem nebo bohem — praví Aristoteles. Chybí třetího případu: nutno býti obojím — filosofem ...

4

»Všecka pravda jest jednoduchá.« — Není-li to dvojnásob lží?

5

Chci, jednou pro vždy, mnohého nevědět. — Moudrost vyznačuje také poznání hranice.

6

Člověk se zotaví ve své divoké přirozenosti nejlépe ze své nepřirozenosti, ze své duchovosti...

7

Jakž? je člověk pouze mýlkou boží? Nebo bůh pouze mýlkou člověkovou? —

8

Z válečné školy života. — Co mne nezahubí, posílí mne.

9

Pomoz si sám: pak ti pomůže ještě kdekdo. Princip lásky k bližnímu.

10

Abychom se nedopustili zbabělosti vůči svým činům! abychom jich potom nenechali na holičkách! — Hryzení svědomí je neslušné.

11

Může být osel tragický? — Že se zahyne pod břemenem, kterého nelze ani nésti, ani shodíti? ... Případ filosofův.

12

Máme-li své proč? života, sneseme se téměř s každým jak? — Člověk neusiluje o štěstí; to činí jedině Angličan.

13

Muž stvořil ženu — z čeho pak? Z žebra svého boha, — svého »ideálu« ...

14

Jakže? hledáš? chtěl by ses zesateronásobiti, zesteronásobiti? hledáš přívrženců? Hledej nul! —

15

Posthumním lidem — mně na příklad — hůře se rozumí nežli časovým lidem, lépe však se slyší. Přesněji: nám se nerozumí nikdy — a ztad naše autorita ..,

16

Mezi ženami. — »Pravda? Och, neznáte pravdy! Není-liž attentátem na všechny naše pudeurs?« —

17

Toť umělec, jak miluji umělce, skromný ve svých potřebách: chce vlastně pouze dvojí, svůj chléb a své umění, — panem et drcen ...

18

Kdo nedovede vložiti své vůle do věcí, vkládá do nich aspoň ještě smysl: to jest, domnívá se, že v nich již jest vůle (princip »víry«).

19

Jakž? zvolili jste ctnost a vypiatá prsa a hledíte zároveň úkosem po výhodách nepovázlivých? — Ale za ctnosti se zřikáme »výhod« ... (antisemitovi na vrata).

20

Dokonalá žena páše literaturu, jako páše malý hřích: na pokus, mimochodem, ohlížejíc se, pozoruje-li toho někdo a by toho někdo zpozoroval ..,

21

Přiváděti se stále do situací, kde nesmíme míti zdánlivých ctností, kde člověk naopak, jako provazolezec na provaze, buď se zřítí nebo stojí — nebo vyvázne . . .

22

»Zlí lidé nemají písní.« — Jak je tomu, že Rusové mají písně?

23

»Německý duch«: po osmnáct let již *contradictio in adjecto*.

24

Tím, že pátráme po začátcích, staneme se rakem. Historik zří dozadu; posléze věří také dozadu.

25

Spokojenost chrání i před náchladem. Nachladila se kdy žena, vědoucí, že je dobře oblečena? — Předpokládám případ, že byla sotvy oblečena.

26

Nedůvěřuji všem systematikům a jdu jim s cesty. Vůle k systému je nedostatkem počestnosti.

27

Pokládáme ženu za hlubokou — proč? poněvadž u ní se nedostaneme nikdy na dno. Žena není dosud ještě ani mělká.

28

Má-li žena mužské ctnosti, utekl by člověk; a nemá-li mužských ctností, uteče sama.

29

»Jak mnoho bylo kdysi svědomí překousati! jaké dobré zuby mělo! — A dnes? čeho se nedostává?« — otázka zubního lékaře.

30

Dopustíme se zřídka pouze jediné ukvapenosti. Za prvé ukvapenosti uděláme vždy příliš mnoho. Proto právě se dopustíme ještě druhé ukvapenosti — a nyní uděláme příliš málo

...

31

Ušlápnutý červ se svíjí. Tak je to moudré. Zmenšuje tím pravděpodobnost, že bude znova ušlápnut. V řeči morálky: pokora. —

32

Existuje nenávist ke lži a přetvářce z popudlivého pojmu cti; existuje stejná nenávist ze zbabělosti, pokud je lež božským příkazem zapovězena. Příliš zbabělý, by lhal...

33

Jak málo je třeba ke štěstí! Tónu dud. — Bez hudby život by byl omylem. Němec si představuje i boha, jak zpívá písň.

34

On ne peut penser et écrire quassis (G. Flaubert). — Tady jsem tě lapil, nihilisto! Zasedlost je právě hříchem proti duchu svatému. — Jenom vychozené myšlenky mají hodnotu.

35

Jsou případy, kdy jsme jako koně, my psychologové, a zmocní se nás nepokoj: vidíme před sebou se mihati svůj vlastní stín. Psychologovi jest nepřihlížeti k sobě, by vůbec viděl.

36

Působíme-li my immoralisté ctnosti škodu? — Stejně málo, jako anarchisté knížatům. Teprve co se střílí na ně, sedí opět pevně na svém trůně. Morálka: nutno střílet na morálku.

37

Běžíš napřed? — Činíš tak jako pastýř? nebo jako výjimka? Třetím případem by byl uprchlík ... První otázka svědomí.

38

Jsi pravý? nebo jedině herec? Zástupce? nebo zastupované samo? — Posléze jsi dokonce pouze napodobeným hercem? ...
Druhá otázka svědomí.

39

Sklamaný hovoří. — Hledal jsem velikých lidí, našel jsem vždycky jenom opice jejich ideálu.

40

Jsi někdo, jenž přihlíží? nebo jenž přikládá ruku k dílu? — nebo jenž hledí jinam, jde stranou? ... Třetí otázka svědomí.

41

Chceš jít spolu? nebo jít napřed? nebo jít svou cestou? ...
Třeba vědět, co chceme a ze chceme. — Čtvrtá otázka svědomí.

42

Byli stupni pro mne, vystoupil jsem po nich, — proto byl jsem nucen jít přes ně. Ale domnívali se, že jsem chtěl na nich usednouti k odpočinku ...

43

Co sejde po tom, že podržím já pravdy! Já mám příliš mnoho pravdy. — A kdo dnes se směje nejlépe, směje se také naposledy.

44

Formule mého štěstí: ano, ne, rovná čára, cíl ...

PROBLEM SOKRATŮV

I

O životě soudili za všech dob nejmoudřejší stejně: není k ničemu ... Vždycky a všady jsme slyšeli z jejich úst týt zvuk, — zvuk plný pochyb, plný zádumčivosti, plný únavy životem, plný odporu proti životu. I Sokrates pravil, umíraje: »žítí — toť býti dlouho nemocen: jsem spasiteli Asklepiovi povinován kohoutem«. I Sokrates byl ho syt. — Co to dokazuje? K čemu to poukazuje? — Druhdy by se bylo řeklo (— och, řeklo se to a dosti hlasitě a naši pessimisté v čele!): »Zde je patrně něco pravdivého! Consensus sapientium dokazuje pravdu.« — Budeme dnes ještě tak mluvit? smíme? — »Zde je patrně něco chorého« — dáváme my za odpověď: tito nej moudřejší všech dob, — měli bychom nejprve se podívatí na ně zblízka! Nestáli snad vesměs již pevně na nohou? byli pozdní? klátiví? décadents? Jevila by se snad moudrost na zemi jako havran, kterého nadchne lehký výpach zdechlíny? ...

2

Mně samému vysvitla tato neuctivost, že velicí mudrci jsou úpadkovými typy, nejprve v případě, kde jí nej silněji odporuje učený a neučený předsudek: poznal jsem Sokrata a Platona jako symptomy úpadu, jako nástroje řeckého rozkladu, jako pseudořecké, jako antiřecké (Zrození tragoedie 1872), Onen consensus sapientium — chápal jsem vždy lépe — dokazuje nejméně, že měli pravdu v tom, v čem souhlasili: dokazuje spíše, že sami, tito nej moudřejší, v čemsi se shodovali fyziologicky, proč stáli stejným způsobem negativně k životu, — byli nuceni tak státi k němu. Soudy, hodnotné soudy o životě, pro nebo proti,

nemohou posléze nikdy býti pravdiví: mají pouze hodnotu jako symptomy, spadají v úvahu jediné jako symptomy, — o sobě takové soudy jsou hlupotami. Třeba naprosto své prsty vztáhnouti po tom a učiniti pokus, by se pochopila úžasná finesse, ze hodnoty života nelze oceniti. Živému nikoli, poněvadž je stranou, ano dokonce sporným předmětem, a nikoli soudcem; mrtvému nikoli z jiného důvodu, — Vidí-li filosof v hodnotě života problém, je to vždy tedy docela námitkou proti němu, otazníkem nad jeho moudrostí, je to nemoudrostí, — Jakž? a všichni tito velicí mudrcové — by byli nejen décadents, ale nebyli by ani bývali moudří? — Leč vracím se k problému Sokratovu.

3

Sokrates náležel po svém původu mezi nejnižší lid: Sokrates byl luza. Víme, vidíme sami ještě, jak byl šeredný. Ale šerednost, o sobě již námitka, je mezi Řeky téměř vývrat. Byl Sokrates vůbec Řekem? Šerednost je dosti často výrazem smíšeného, smíšením zaraženého vývoje. V jiných případech se jeví jako chátrající vývoj.

Anthropologové mezi kriminalisty nám praví, že typický zločinec je šeredný: monstrum in fronte, monstrum in animo. Ale zločinec je décadent, Byl Sokrates typickým zločincem? — Alespoň by tomu neodporoval proslulý úsudek fisiognomův, jenž přátelům Sokratovým zněl tak pohoršlivě, Cizinec, který se vyznal v obličejích, řekl, když cestoval Athénami, Sokratovi tváří v tvář, že je monstrum, — že skrývá v sobě všechny zlé neřesti a chtíče. A Sokrates odpověděl pouze: »Znáte mne, pane!« —

4

K dekadenci poukazuje u Sokrata nejen doznaná zpusťlost a anarchie instinktů: právě k ní poukazuje také superfoetace logického a zloba rhachitiková, která jej vyznačuje. Nezapomínejme také sluchových hallucinací, které jako »daimonion Sokratovo« se interpretovaly do náboženského. Vše je přepiatio, buffo, karikaturou na něm, všechno je zároveň skryto,

zámyslné, podzemní. — Snažím se pochopiti, z jaké idiosynkrasie pochodí sokratická rovnice: rozum = ctnost = štěstí: nebizarrnější rovnice, která existuje a která obzvláště má proti sobě všechny pudy staršího Hellena.

5

Sokratem řecký vkus se zvrhá ve prospěch dialektiky: co se udá zde vlastně? Především se přemůže tím vznešený vkus; luza nabývá dialektikou vrchu. Před Sokratem dialektické manýry se zamítaly v dobré společnosti: platily za špatné manýry, obnažovaly. Varovali mládež před nimi. Také se nedůvěřovalo všemu takovému předvádění svých důvodů. Honnetní věci nenosí, jako honnetní lidé, svých důvodů takto v ruce. Je neslušné ukazovati všech pět prstů. Čemu je třeba, by teprve dalo se dokázati, má nepatrnou cenu. Všady, kde ještě autorita náleží k dobrému mravu, kde se »neodůvodňuje«, nýbrž rozkazuje, je dialektik jakýmsi šaškem: smějí se mu, nebere se vážně. — Sokrates byl šašek, jenž docílil, že se bral vážne: co se událo zde vlastně?

6

Volíme dialektiku pouze, nemáme-li jiného prostředku. Víme, že jí vzbudíme nedůvěru, že málo přemlouvá. Ničeho nelze snadněji setřítí než efekt dialektikův: dosvědčuje to zkušenost každého shromáždění, kde se řeční. Může býti jediné nucenou obranou v rukou takových, kteří již nemají jiných zbraní. Je nutno, by nám bylo si vynutiti své právo: dříve jí nepoužijeme. Židé byli proto dialektiky; Ferina Lišák byl dialektikem: jakž? a Sokrates byl také dialektikem? —

7

Jest ironie Sokratova výrazem revolty? luzovitého ressentimentu? vychutnává jako utlačěný svou vlastní ferocitu v ranách nožem syllogismu? mstí se vznešeným, které fascinuje? — Člověk má jako dialektik v ruce neúprosný nástroj; může jím dělati tyranna; obnaží, zvítězí-li. Dialektik přenechává svému

sokovi průkazu, že není idiotem: uvádí v zuřivost, činí zároveň bezmocným. Dialektik depotencuje intelekt svého soka. — Jakž? je dialektika jediné formou msty u Sokrata?

8

Dal jsem na srozuměnou, čím Sokrates mohl odpuzovati: zbývá tím více vysvětliti, že fascinoval. — Že odkryl nový druh agonu, že byl jeho prvním šermovním mistrem pro vznešené kruhy athénské, toť jedna příčina. Fascinoval, dotýkaje se agonalního pudu Hellenů, — vnesl variantu do zápasu mezi mladými muži a jinochy, Sokrates byl také veliký erotik.

9

Ale Sokrates uhodl ještě více. Viděl za své vznešené Atheňany; pochopil, že jeho případ, jeho případová idiosynkrasie není již výjimečným případem. Týž druh degenerescence se připravoval všady potichu: staré Athény se chýlily ke konci.

A Sokrates chápal, že všichni ho potřebují, jeho prostředku, jeho léčby, jeho osobního umělého chvatu sebeúchovy... Všady byly instinkty v anarchii; všady byli pět kroků vzdáleni od excessu: monstrum in animo bylo obecným nebezpečenstvím. »Pudy chtějí dělati tyranna; nutno vynalézt protityranna, který je silnější« ... Když onen fysiognomik Sokratovi odhalil, kdo je, doupě všech zlých chtíčů, prohodil veliký ironik ještě slovo, které skýtá klíče k němu. »Toť pravda, pravil, ale ovládl jsem všechny.« Kterak ovládl Sokrates sebe? — Jeho případ byl v podstatě jediné extrémním případem, jediné nej očividnějším případem toho, co tehdy počínalo býti obecnou bídou: že nikdo již se neovládal, že instinkty se obracely proti sobě. Fascinal jako tento extrémní případ — jeho šerednost, nahánějící strach, vyslovovala jej pro každé oko: fascinoval, jak se rozumí samo sebou, ještě silněji jako odpověď, jako rozřešení, jako zdání léčby tohoto případu. —

10

Je-li nám třeba, bychom udělali z rozumu tyranna, jak učinil Sokrates, zajisté nebezpečství je nemalé, že něco jiného dělá

tyranna. Rozumnost tehdy se uhodla jako zachránkyně, ani Sokrates, ani jeho »choť« neměli na vůli, aby byli rozumní, — byli rozumní de rigneur, byl to jejich poslední prostředek. Fanatismus, s jakým všecko řecké přemýšlení se vrhá na rozumnost, prozrazuje naléhavou nouzi: byli v nebezpečnosti, měli jenom jednu volbu: buď zahynouti nebo — býti absurdně rozumní... Moralismus řeckých filosofův, počínajíc Platonem, je patologicky podmíněn; rovněž jejich cenění dialektiky. Rozum = ctnost = štěstí znamená pouze: že nutno napodobiti Sokrata a z jedna ti proti temným chtivostem denní světlo v permanenci — denní světlo rozumu. Nutno za každou cenu býti moudrý, zřetelný a jasný: každá povolnost vůči instinktům, vůči nesvědomému vede dolů ...

II

Dal jsem na srozuměnou, čím Sokrates fascinoval: zdál se lékařem, spasitelem. Je třeba ještě ukázati omyl, který tkvěl v jeho víře v rozumnost za každou cenu? — Je sebeklamem filosofův a moralistů, že tím již se vybavují z décadence, že vedou proti ní válku. Vystoupiti z ní je mimo jejich sílu: co volí za prostředek, za záchranu, je samo jediné zase výrazem décadence — mění její výraz, neodstraňují však jí samé. Sokrates byl nedorozuměním; všecka polepšovací morálka, také křesťanská, byla nedorozuměním ... Nejpronikavější denní světlo, rozumnost za každou cenu, život jasný, studený, obezřelý, vědomý, bez instinktu, v odporu proti instinktům byl sám jediné chorobou, jinou chorobou — a naprosto ne návratem k »ctnosti«, ke »zdraví«, k štěstí... Býti nucenu potírati instinkty — toť formule pro décadence: pokud život vzestupuje, štěstí se rovná instinktu. —

I2

— Pochopil to sám ještě, tento nejchytřejší ze všech sebezpřelstívačů? Dělal si to posléze v moudrosti své statečnosti k smrti? ... Sokrates chtěl zemřít: — ne Athény, sám si dal číši s jedem, donutil Athény k číši s jedem ... »Sokrates není lékařem,

FRIEDRICH WILHELM NIETZSCHE

pravil tiše k sobě: smrt jediné je zde lékařem... Sokrates sám byl
pouze dlouho choř...«

„ROZUM“ VE FILOSOFII

I

Tážete se mne, co všechno jest idiosynkrasií u filosofů? ... Na příklad jejich nedostatek historického smyslu, jejich nenávisť k samé představě nikání, jejich egypticismus. Domnívají se, že nějaké věci prokáží čest, když ji odhistorisují sub specie aeterni, — když udělají z ní mumii. Vše, čím filosofové se zabývali po tisíciletí, byly pojmové mumie; z jejich rukou nic skutečného nevyšlo živo. Zabíjejí, vycpávají, tito pánové modloslužebníci pojmu, když zbožňují, — stávají se nebezpečnými životu všeho, když zbožňují. Smrt, změna, stárí stejně jako plození a růst jsou pro ně námitky, — dokonce vývraty. Co jest, neniká; co niká, není. ... Leč věří všichni, dokonce zoufale, v jsoucí. Ježto však toho nemohou se zmocni ti, hledají důvodů, proč jim se zadržuje: »je v tom nějaký mam, nějaký podvod, že nepostřehujeme jsoucího: kde vězí podvodník?« — »Máme jej, křičí blaženě, smyslovost jím je! Tyto smysly, které také jinak jsou takové nemorální, podvádějí nás o pravém světě. Morálka: oprostiti se od klamu smyslův, od nikání, od historie, od lži, — historie není leč věrou v smysly, věrou v lež. Morálka: říkati ne na vše, co má víru v smysly, na celý ostatek lidstva: to vše je »lid«. Filosofem býti, mumii býti, monotontheismus představovati hrobařskou mimikou! — A především pryč s tělem, touto politováníhodnou idée fixe smyslů! stíženým všemi vadami logiky, které existují, vyvráceným, nemožným dokonce, je-li již dosti drzé, by se tvářilo skutečným!« ...

2

Vyjímám s velikou uctivostí jméno Herakleitovo. Zavrhovali ostatní filosofský lid svědectví smyslů, poněvadž ukazovaly

mnohost a změnu, zavrhoval jejich svědectví, poněvadž ukazovaly věci, jako by měly trvalost a jednotu. Také Herakleitos křivdil smyslům. Nelžou ani takovým způsobem, jak věřili eleaté, ani jak věřil Herakleitos, — nelžou vůbec. Co uděláme z jejich svědectví, to teprve vloží do nich lež, na příklad lež jednoty, lež věčnosti, substance, trvalosti ... »Rozum« je příčinou, že překrucujeme svědectví smyslů. Pokud smysly ukazují nikání, zánik, změnu, nelžou ... A v tom bude míti Herakleitos věčně pravdu, že bytí je planou fikcí. »Zdánlivý« svět jest jediným světem: »pravý svět« jest jedině k němu přilhán ...

3

— A jaké jemné nástroje pozorování máme ve svých smyslech! Tento nos na příklad, o němž doposud ani jediný filosof nemluvil uctivě a vděčně, je dokonce zatím nejdelikátnějším nástrojem, který máme pohotově: je schopen konstatovati ještě minimální difference pohybu, kterých nekonstatuje ani spektroskop. Máme dnes přesně tolik vědy, kolik jsme se rozhodli přijímati svědectví smyslů, — kolik jsme se naučili je nadále zbystrňovati, ozbrojovati a domýšleti do důsledku. Ostatek je zrůdou a dosud nevědou: chci říci metafysikou, theologií, psychologií, poznávací teorií. Nebo formální vědou, značkovou naukou: jako logika a použitá logika, matematika. V nich skutečnost vůbec se nevyskytuje, ani jako problém; a rovněž ne otázka, jakou hodnotu vůbec má taková značková konvence, jako je logika.

4

Druhá idiosynkrasie filosofů není méně nebezpečna: tkví v tom, že se zaměňuje poslední a první. Kladou to, co se vyskytuje na konci — žel! neboť nemělo by se vyskytovat vůbec! — »nejvyšší pojmy«, to jest nejvšeobecnější, nejprázdnější pojmy, poslední dým vypařující se reality na počátek jako počátek. Je to zase jedině výraz jejich způsobu uctívati: vyšší nesmí vyrůstat z nízkého, nesmí vůbec býti vyrostlé ... Morálka: vše, co je prvního

řádu, musí být *causa sui*. Původ z něčeho jiného platí za námitku, za pochybnost o hodnotě. Všechny svrchované hodnoty jsou prvního řádu, všechny nejvyšší pojmy, jsoucí, nepodmíněné, dobro, pravdivé, dokonalé — toto vše nemohlo vzniknouti, musí tedy být *causa sui*. Toto všechno však nemůže být také navzájem nerovné, nemůže být pospolu v rozporu ... Tím došli svého stupendního pojmu »bůh« ... Poslední, nejzřetelnější, nejprázdnější se klade jako první, jako příčina o sobě, jako *ens realissimum* ... Že bylo lidstvu přijmouti vážně mozkové choroby nemocných tkáčů pavučin! — A zaplatilo to draze!...

5

— Postavme posléze proti tomu, jakým odlišným způsobem my (— pravím zdvořile my ...)

pohlížíme na problém omylu a zdánlivosti. Druhdy se brala proměna, změna, nikání vůbec za důkaz pro zdánlivost, za známku toho, že je zde něco, co nás zavadí. Dnes naopak vidíme právě tak daleko, kolik předsudek rozumu nutí nás klásti jednotu, identitu, trvalost, substanci, příčinu, věčnost, bytí, jaksi nás zamotává do omylu, necessituje k omylu; bytí jsme byli na podkladě přísného přepočtu tak jisti ve svém nitru, že zde jest omyl. Věc se nemá zde jinak, než jako u pohybů veliké hvězdy: pro tyto pohyby omyl má naše oko, zde má naši řeč za stálého právního zástupce. Řeč náleží svým vznikem do doby nejrudimentárnější formy psychologie: ocitáme se v hrubém fetišství, uvědomujeme-li si základní předpoklady metafysiky řeči, po česku: rozumu. To vidí všady činitelé a úkony: věří ve vůli jako příčinu vůbec; věří v »já«, v já jako bytí, v já jako substanci, a projektuje víru v substanci já na všechny věci — tvoří tím teprve pojem »věc« ... Bytí se vmýšlí, podsunuje do všeho jako příčina; z koncepce »já« teprve vyplývá, jako odvozený, pojem »bytí« ... Na počátku stojí veliká osudnost omylu, že vůle je něco, co působí, — že vůle je mohoucnost... Dnes víme, že je pouhým slovem... Mnohem, mnohem později, ve světě tisíceronásobně osvíceněj-

ším, uvědomili si filosofové užasle jistotu, subjektivní bezpečnost jak užívati kategorií rozumu: usoudili, že nemohou pochoditi z empirie, — neboť všechna empirie je s nimi v rozporu. Odkud tedy pocházejí? — A v Indii jako v Řecku udělali touž chybu: »byli jsme asi již kdysi doma v nějakém vyšším světě (— místo v nějakém mnohem, mnohem nižším: což by bylo bývalo pravdou!), byli jsme asi božští, neboť máme rozum!« ... Skutečně, nic nemělo dosud naivnější přemlouvací síly než omyl bytí, jak byl formulován na příklad eleaty: máť na své straně každé slovo, každou větu, kterou pronese! — Také odpůrci eleatů podlehlí ještě svodu jejich pojmu bytí: Demokritos mimo jiné, když vynašel svůj atom ... »Rozumnost« v řeči: och, jaká stará podvodná ženština! Strachuji se, že se nezbavíme boha, poněvadž dosud věříme v grammatiku,..

6

Dostane se mně vděčnosti, zhuštím-li takový podstatný, takový nový poznatek do čtyř thesís: usnadním tím porozumění, vyvolám tím odpor.

První věta. Důvody, vedle kterých »tento« svět se označoval za zdánlivý, zdůvodňují spíše jeho realitu, — jiná realita jest absolutně nedokázatelná.

Druhá věta. Znamky, které se přiřkly »pravému bytí« věcí, jsou známky nebytí, nicoty, — »pravý svět« byl zbudován z rozporu se skutečným světem: zdánlivý svět fakticky, poněvadž je pouze morálně-optickým klamem.

Třetí věta. Bájiti o »jiném« světě mimo tento svět nemá smyslu, předpokládajíc, že není v nás mocen instinkt utrhati, snižovati, podezřívá ti život: v tomto případě se mstíme životu fantasmagorií »jiného«, »lepšího« života.

Čtvrtá věta. Rozlišovati svět v »pravý« a »zdánlivý«, buď po způsobu křesťanství, nebo po způsobu Kantovu (obmyslného křesťana konec konců), je pouze suggescí *décadence*, — symptomem chátrajícího života ... Že umělec si cení více zdání než reality, není námitkou proti této větě. Neboť »zdání« znamená

SOUMRAK MODEL ČILI KTERAK SE FILOSOFUJE KLADIVEM

zde realitu ještě jednou, jenom ve výběru, zesílenosti, korektuře
... Tragický umělec není pessimistou, přitaká právě ke všemu
pochybnému a úděsnému, je dionyský ...

KTERAK SE STAL „PRAVÝ SVĚT“ POSLÉZE BAJKOU

DĚJINY OMYLU

1. Pravý svět, dosažitelný mudrcovi, zbožnému, ctnostnému, — žije v něm, sám jest jim. (Nejstarší forma ideje, relativně chytrá, prostá, přesvědčivá. Opis věty »já, Platon, jsem pravda.«)
2. Pravý svět, nedosažitelný pro nynějšek, ale slíbený mudrcovi, zbožnému, ctnostnému (»hříšníkovi, kterýž se kaje«). (Pokrok ideje: stává se jemnější, podskočnější, nepojatelnější, — stává se zenou, stává se křesťanskou ...)
3. Pravý svět, nedosažitelný, nedokazatelný, ale již jako myšlený útěchou, závazkem, imperativem. (Staré slunce v podstatě, ale zřené mlhami a skepsí; idea se stala sublimní, bledou, nordickou, královeckou.)
4. Pravý svět — nedosažitelný? Rozhodně nedosažený. A jako nedosažený také neznámý. Důsledkem také neútešný, nespásný, nezavazující: k čemu by nás mohlo zavazovati něco neznámého? ... (Šeré jitro. První zívnutí rozumu. Zakokrhání positivismu.)
5. »Pravý svět« — idea, naprosto již neužitečná, ani již nezavazující, — idea, stavší se neužitečnou, zbytečnou, důsledkem vyvrácená idea; odpravme ji! (Jasný den; snídaně; navrací se bon sens a jarost; Platonův ruměnc studu; pekelný hlomoz všech svobodných duchů.)
6. Pravý svět jsme odpravili: který svět zbyl? zdánlivý snad?

FRIEDRICH WILHELM NIETZSCHE

... Ale nikoli! s pravým světem jsme odpravili také zdánlivý svět!(Poledne; okamžik nejkratšího stínu; konec nej delšího omylu; vrchol lidstva; INCI PIT ZARATHUSTR.)

MORÁLKA JAKO PROTIPŘIROZENOST

I

Všechny náruživosti mají období, kdy jsou jediné osudné, kdy tíhou hlouposti hluboko strhují svou obět, — a pozdější, mnohem, mnohem pozdější období, kdy se zasnoubí s duchem, kdy se »zduchoví«. Druhdy se vedla pro hloupošt v náruživosti válka s náruživostí samou: spikli se, by ji zničili, — všichni staří morální netvorové se shodují, že »il faut tuer les passions«. Nejproslulejší formule k tomu stojí v Novém zákonu, v kázání na hoře, kde, mimochodem řečeno, věci se nepozorují naprosto s výše. Dí se v ní na příklad — a používá se toho na pohlavnost, — »pakli by tě oko tvé horšilo, vylup je«: na štěstí nejedná ani jediný křesťan podle tohoto předpisu. Zahubiti vášně a chtíče, by jediné se předešlo jejich hlouposti a nepříjemným následkům jejich hlouposti, jeví se nám dnes samo pouze jako akutní forma hlouposti. Nepodivujeme již zubních lékařů, kteří vytrhávají zuby, by již nebolely ... S jistou spravedlivostí budiž na druhé straně přiznáno, že na půdě, z které vyrostlo křesťanství, nebylo vůbec možno koncipovati pojmu vzduchovém náruživosti«. Bojovalať první církve, jak známo, proti intelligentům ve prospěch »chudých duchem«: jakž by bylo možno čekati od ní intelligentní války proti náruživosti? — Církev potírá vášeň výřezem v každém směru: její praktikou, její »léčbou« je kastratismus. Nikdy se netáže: »jak se zduchoví, zkráslí, zbožští nějaký chtíč?« — kladla za všech dob důraz disciplíny na vyhlazení (smyslnosti, pýchy, vládychtivosti, lakoty, mstivosti). — Ale

napadnouti vášně u kořene znamená napadnouti život u kořene: praxe církve je nepřátelská životu...

2

Týž prostředek, vykleštění, vyhlazení, se volí instinktivně v boji s nějakým chtíčem těmi, kdož jsou příliš slabé vůle, příliš degenerováni, by si mohli v něm uložit míru; oněmi povahami, kterým je potřebná la Trappe, mluveno v podobenství (a bez podobenství —), nějaké konečné vypovězení války, propast mezi sebou a nějakou náruživostí. Radikální prostředky jsou nepostrádatelné jedině degenerovaným; slabost vůle, určitěji mluveno, neschopnost nereagovati na nějaký podnět, je sama pouze jinou formou degenerescence. Radikální nepřátelství, smrtelné nepřátelství proti smyslův zůstává povážlivým symptomem: jsme tím oprávněni k domněnkám o celkovém stavu člověka, takovou měrou excessivního. — Toto nepřátelství, tato nenávisť dosahuje svého nejvyššího vrcholu ostatně teprve, když takové povahy samy již nemají dosti pevnosti, by počaly radikální léčbu, by se zřekly svého »dábla«, Přehlédnětež veškeré dějiny kněží a filosofů, přiberouce i umělce: nej jedovatější proti smyslům nebylo vysloveno impotentními, také ne askety, nýbrž nemožnými askety takovými, kteří by byli měli potřebu býti askety ...

3

Zduchovení smyslův se nazývá láskou: je velikým triumfem nad křesťanstvím. Jiným triumfem je naše zduchovení nepřátelství. Tkví v tom, že chápeme hluboce hodnotu, kterou má okolnost, že máme nepřátele: krátce, že činíme a usuzujeme opačně, než se činilo a usuzovalo druhdy. Církev chtěla za všech dob záhubu svých nepřátel: my, my immoralisté a antikristové, zříme svou výhodu v tom, že církev trvá ... Také ve věcech politických se stalo nepřátelství nyní duchovějším, — mnohem moudřejším, mnohem rozmyslnějším, mnohem šetrnějším. Téměř každá strana chápe svůj zájem, jak uchovati sebe, v tom,

aby protivná strana nepřišla o všecku sílu; totéž platí o vysoké politice. Nový výtvor zvláště, třeba nová Říše, potřebuje více nepřátel než přátel: v protikladu teprve se cítí nutným, v protikladu teprve se stává nutným ... Nejinak se chováme k »vnitřnímu nepříteli«: také zde jsme nepřátelství zduchověli, také zde jsme pochopili jeho hodnotu. Jsme plodní jedině za cenu, že jsme bohatí protiklady; zůstaneme mladými jedině za předpokladu, že duše si neodpočívá, že netouží po míru . . . Nic nám se nestalo cizejším nežli žádoucnost z druhdy, nežli žádoucnost »míru duše«, křesťanská žádoucnost; nic v nás nevyvolává méně závisť než morální kráva a tučné štěstí dobrého svědomí. Zřekli jsme se velikého života, zřekneme-li se války... V mnohých případech ovšem je »mír duše« jedině nedorozuměním, — něčím jiným, což pouze nedovede se nazvati poctivěji. Bez okolkův a předsudku několik případů. »Mír duše« může na příklad býti mírným vyzarováním bohaté animality do morálního (nebo náboženského). Nebo počátkem únavy, prvním stínem, který vrhá večer, každý druh večeru. Nebo známkou toho, že vzduch je vlhký, že přicházejí jižní větry. Nebo nevědomou vděčností za šťastné trávení (zvané časem »láska k lidem«). Nebo utišením člověka, jenž se uzdravuje, jemuž všecky věci chutnají nově a jenž čeká ... Nebo stavem, který následuje po silném úkoji naší převládající vášně, blahým pocitem vzácné sytosti. Nebo zešlostí věkem naší vůle, našich lačností, našich neřestí. Nebo leností, kterou přemluvila ješitnost, by se vyšňořila morálně. Nebo příštím jistoty, i strašné jistoty, po dlouhém napětí a muce nejistotou. Nebo výrazem zralosti a mistrovství za plné činnosti, tvorby, působnosti, snahy, klidným dýcháním, dosazenou »svobodou vůle« ... Soumrak model: kdož ví? snad také pouze jakýmsi »mírem duše« . . .

4

Uvádím princip do formule. Každý naturalismus v morálce, to jest každá zdravá morálka jest ovládána nějakým instinktem

života, — nějaký příkaz života se naplňuje určitým kánonem »máš« a »nemáš«, nějaká překážka a nepřátelskost na cestě života tím se odstraňuje. Protipřirozená morálka, to jest skorém každá morálka, která doposud se hlásala, ctila a kázala, obrací se naopak právě proti instinktům života, je brzo skrytým, brzo hlasným a drzým odsouzením těchto instinktů. Řkouc, že »bůh hledí na srdce«, dí ne k nejspodnějším a nejhořejším lačnostem života a bere boha jako nepřítele života ... Světec, v němž bohu se zalíbilo, jest ideální kastrát... Život jest u konce, kde se počíná »říše boží« ...

5

Předpokládajíc, že se pochopila mrzkost takové vzpoury proti životu, jak se stala v křesťanské morálce téměř sakrosanktní, pochopilo se tím na štěstí také něco jiného: marnost, zdánlivost, absurdnost, lživost takové vzpoury. Odsouzení života živoucím zůstává konec konců přece jen symptomem určitého druhu života: otázka, zdali právem, zdali neprávem, není tím naprosto nadhozena. Bylo by třeba míti místo mimo život, a s druhé strany znáti jej tak dobře jako někdo, jako mnozí, jako všichni, kdož jej žili, by se smělo vůbec se dotknouti problému hodnoty života: s dostatek důvodů, by se pochopilo, že tento problém je problémem, nám nedostupným, Mluvíme-li o hodnotách, mluvíme pod vlivem inspirace, pod vlivem optiky života: život sám nás nutí stanovití hodnoty, život sám hodnotí námi, jakmile stanovíme hodnoty ... Z toho vyplývá, že také protipřirozená morálka, která pojímá boha jako protikladný pojem a odsudek života, jest jediné hodnotným soudem života — kterého života? kterého druhu života? — Ale dal jsem již odpověď: chátrajícího, zeslabeného, unaveného, odsouzeného života. Morálka, jak dosud se chápala — jak byla posléze ještě Schopenhauerem formulována jako »zápor vůle k životu« — je dekadentním instinktem samým, činícím ze sebe imperativ: praví: »zahyň!« — je soudem odsouzených ...

6

Uvažme konečně ještě, jakou je vůbec naivností, dí-li se, »takový a takový by měl člověk býti!« Skutečnost nám ukazuje úchvatné bohatství typů, bujnost mrhačné hry a střídý forem: a nějaký ubohý civín moralista dí k tomu: »ne! člověk by měl býti jinými ... Ví dokonce, jaký by měl býti, tento ubožec a licoměrník, maluje na stěnu sebe a dí k tomu »ecce homo!« ... Ale i když moralista se obrací pouze k jednotlivci a praví mu: »takový a takový měl bys ty býti!« neustává dělati se směšným. Jednotlivec je kus fata, z předu i ze zadu, o zákon více, o nutnost více pro všechno, co přijde a bude. Říci mu »změň se« znamená žádati, by se změnilo všecko, dokonce do zadu ještě ... A skutečně, existovali konsekventní moralisté, chtěli člověka jiným, totiž ctnostným, chtěli jej vedle svého obrazu, totiž jako licoměrníka: proto popírali svět! Což není malou šíleností! Což není skromným způsobem neskromnosti! ... Morálka, pokud odsuzuje, o sobě, ne ze záměrů, zřetelů, zámyslů života, je specifickou mýlkou, s kterou nemáme míti soucitu, idiosynkrasii degenerovaných, která způsobila nevýslovně mnoho škody! .. My ostatní, my immoralisté jsme naopak rozšířili své srdce pro každý způsob rozuměti, chápati, schvalovati. My nepopíráme lehce, hledáme své cti v tom, abychom byli přitakající. Vždy více nám se rozvíralo oko pro onu oekonomii, která potřebuje a dovede využítkovati ještě všeho toho, co zavrhuje posvátná zpozdilost knězova, chorého rozumu v knězi, pro onu oekonomii v zákonu života, která dobývá svého prospěchu i z odporné specie licoměrníkovy, knězovy, ctnostného, — jakého prospěchu? — Ale my sami, my immoralisté jsme zde odpovědí...

ČTYŘI VELKÉ OMYLY

I

Omyl záměny příčiny a následku. — Není nebezpečnějšího omylu, než zamění-li se následek s příčinou: nazval bych jej vlastní poruchou rozumu. Přes to náleží tento omyl k nejstarším a nejmladším návykům lidstva: je docela i mezi námi posvěcen, má jméno »náboženství«, morálka. Každá věta, kterou formuluje náboženství a morálka, jej obsahuje; kněží a morální zákonodárci jsou původci této poruchy rozumu. — Uvádím příklad. Každý zná knihu proslulého Cornara, v níž radí svou skrovnou diaetu jako návod k dlouhému a šťastnému — také ctnostnému — životu. Málo knih se četlo tak mnoho, ještě nyní se tiskne v Anglii ročně v mnohých tisících exemplářů. Nepochybuji o tom, že sotva některá kniha (bibli, jak slušno, vyjímajíc) způsobila tolik zla, ukrátila tolik životů jako toto curiosum, tak dobře míněné. Důvod toho: záměna následku s příčinou. Poctivý Vlach zřel ve své diaetě příčinu svého dlouhého života: kdežto prvotní podmínka pro dlouhý život, neobyčejná pomalost výměny látek, nepatrná spotřeba, byla příčinou jeho skrovné diaety. Nebylo mu dovoleno jísti málo nebo mnoho, jeho frugalita nebyla »svobodnou vůlí«: onemocněl, jakmile jedl více. Kdo však není kaprem, nečiní jenom dobře, nýbrž potřebuje pořádně se na- jísti. Učence naší doby, u něhož se jeví taková rapidní spotřeba nervové síly, zahubil by régime Cornarův. Crede experto. —

2

Nej všeobecnější formule, která je podkladem každého náboženství a každé morálky, zní: »Čiň to a ono, zanechej toho a onoho, — i budeš šťasten! V opačném případě . . .« Každá morálka,

každé náboženství je tímto imperativem, — zovu jej velikým dědičným hříchem rozumu, nesmrtelnou nerozumností. V mých ústech se mění tato formule ve svůj opak — první příklad mého »přehodnocení všech hodnot«: podařilý člověk, »šťastlivec«, je nucen konati jisté činy a štítí se instinktivně jiných činů, vnáší řád, který představuje fyziologicky, do svých vztahů k lidem a věcem. Ve formuli: jeho ctnost je důsledkem jeho štěstí... Dlouhý život, hojné potomstvo není odměnou ctností, ctnost je spíše sama onou zpomaleností výměny látek, která, mimo jiné, má v zápětí také dlouhý život, hojné potomstvo, slovem cornarismus. — Církev a morálka praví: »plémě, národ hyne neřestmi a přepychem«. Můj obnovený rozum praví: hyne-li některý národ, degeneruje-li fyziologicky, vyplývá z toho neřest a přepych (to znamená potřeba vždy silnějších a častějších draždidel, jak ji zná každá vyčerpaná přirozenost). Tento mladý muž se stává předčasně bledým a povadlým. Jeho přátelé praví: tím je vinna ta a ta nemoc. Já pravím; že onemocněl, že neodolal nemoci, byl již následek zchuzeného života, hereditární vyčerpanosti. Čtenář novin praví: tato strana se ničí takovou chybou. Moje vyšší politika praví: strana, která dělá takové chyby, je hotova, — nemá již své jistoty instinktů. Každá chyba v každém smyslu je důsledkem zrůdnosti instinktů, disgregace vůle: definuje se tím téměř špatné. Všecko dobré jest instinktem — a v důsledku lehké, nutné, volné. Klopota je námitkou, bůh se odlišuje typicky od hrdiny (v mé řeči: lehké nohy prvním přívlastkem božství).

3

Omyl klamné příčinnosti. — Lidé se domnívali za všech dob, že vědí, co je příčina: ale odkud jsme nabyli své vědomosti, přesněji, své domněnky, že zde víme? Z oblasti proslulých »vnitřních skutečností«, z nichž dosud ani jediná se neprojevila skutečnou. Domnívali jsme se, že my sami jsme v aktu vůle příčinní; mněli jsme aspoň, že zde přístihujeme příčinnost za činu. Lidé rovněž nepochybovali o tom, že všech

antecedentiorum nějakého činu, jeho příčin jest nám hledati v povědomí a v něm že se naleznou, hledáme-li jich, — jako »motiv«: jinak bychom nebyli bývali vůči němu svobodni, za něj zodpovědní. Posléze, kdo by byl popíral, že myšlenka se zpříčiní? že já zpříčiní myšlenku? ... Z těchto tří »vnitřních skutečností«, jimiž, jak se zdálo, se zaručovala příčinnost, je první a nej-
 přesvědčivější »vnitřní skutečnost« vůle jako příčiny; koncepce povědomí (»ducha«) jako příčiny a později ještě koncepce já (»subjektu«) jako příčiny jsou pouze dodatečně zrozeny, když o vůli byla příčinnost stanovena jako daná, jako empirie . . . Zatím jsme se rozmyslili lépe. Nevěříme dnes ani slova ze všeho toho. »Vnitřní svět« je naplněn klamnými jevy a bludičkami: vůle je z jejich řady. Vůle nepohýbá již ničím, nevysvětluje v důsledku také již ničeho, — provází jedině příběhy, může však také chyběti. Tak zvaný »motiv«: další omyl. Pouze povrchový faenomen povědomí, mimochodnost činu, která spíše ještě zakrývá autecedentia činu, než by je představovala. A dokonce já\ Stalo se bajkou, fikcí, slovní hříčkou: ustalo naprosto myslet, cítit a chtít! ... Co vyplývá z toho? Neexistují nijaké duchovní příčiny! Všecka domnělá empirie pro tuto věc šla k čertu! To z toho vyplývá! — A my jsme zneužívali roztomile každé »empirie«, stvořili jsme z ní svět jako příčinný svět, jako volní svět, jako duchový svět. Nej starší a nej delší psychologie konala zde své dílo, nedělala zcela ničeho jiného: všecko dění jí bylo činností, všecka činnost důsledkem vůle, svět jí se stal mnohostí činitelů, činitel (»subjekt«) se podsouval pod všecko dění. Člověk promítl ze sebe své tři »vnitřní skutečnosti«, to, v co věřil nejpevněji, vůli, ducha, já, — vyňal nejprve pojem býti z pojmu já, stanovil »věci« jako jsoucí vedle svého obrazu, vedle svého pojmu já jako příčiny. Jaký div, že později nalézal opět ve věcech vždy jenom to, co do nich vložil? — Věc sama, ještě jednou řečeno, pojem věc, jedině reflex víry v já jako příčinu ... A dokonce i váš atom, milí páni mechanisté a fysikové, kolik omylu, kolik rudimentární

psychologie vězí dosud ve vašem atomu! — Ani nemluví o »věci o sobě«, o horrendum pudendum metafysikův! Omyl o duchu jako příčině zaměněn za realitu! A učiněn měrou reality! A nazván bohem! —

4

Omyl imaginárních příčin. — Jest vyjiti ze snu: určitému pocitu, na příklad důsledkem dalekého výstřelu z děla, podsune se dodatečně příčina (často celý román, v němž právě snící je hlavní osobou). Pocit zatím trvá v jakési způsobě resonance: vyčkává takměř, až příčinností pud mu dovolí, by vystoupil do popředí, — nyní již nikoli jako náhoda, nýbrž jako »mysl«. Výstřel z děla vystupuje kausálním způsobem, v zdánlivém převratu doby. Pozdější, motivace, se zažívá nejprvé, často se sterými podrobnostmi, které se mihnou jako blesk, výstřel následuje... Co se událo? Představy, které vyvolal určitý stav, pochopily se špatně jako jeho příčiny. — Skutečně činíme stejně za bdělosti. Většina našich povšechných pocitů — každý druh závady, tlaku, napětí, explose v činnosti a protičinnosti orgánů, jako obzvláště stav nervi sympathici — vzněcuje náš příčinností pud: chceme míti důvod, proč nám se vede tak a onak, — proč nám se vede špatně nebo proč nám se vede dobře. Nedostačí nám nikdy prostě určití pouze skutečnost, že nám se vede tak a onak: připustíme tuto skutečnost teprve, — uvědomíme si jí, — když jsme jí dodali jakési motivace. — Vzpomínka, která v takovém případě počne bez našeho vědomí svou činnost, vynáší na povrch dřívější stavy stejného rázu a kausální interpretace, srostlé s nimi, — nikoli jejich příčinnosti. Ovšem vynáší vzpomínka na povrch spolu také víru, že představy, průvodné pochody povědomí byly příčinami. Tak vznikne návyk na určitý příčinností výklad, který v pravdě překáží výzkumu příčiny a dokonce jej vylučuje.

5

Psychologický výklad k tomu. — Uvésti něco neznámého na něco známého, ulevuje, uklidňuje, uspokojuje, dodává mimo to

pocitu moci. S neznámým je dáno nebezpečností, neklid, starost, — první instinkt směřuje k tomu, by se odstranily tyto trapné stavy. První zásada: vůbec nějaké vysvětlení je lepší nežli žádné vysvětlení. Poněvadž v podstatě běží jediné o to, že chceme se zbaviti tísnivých představ, nejsme právě přísní co do prostředků, jak jich se zbaviti: první představa, kterou neznámé se vyloží jako známé, působí tak blaze, že ji »máme za pravdivou«. Důkaz libosti (»síly«) jako kritérium pravdy. — Příčinnostní pud je tedy podmíněn a vzněcován pocitem strachu. »Proč?« nemá, je-li jenom poněkud možno, podati zrovna příčiny pro příčinu samu, jako spíše jistý druh příčiny, — uklidňující, osvobozující, ulehčující příčinu. Že se stanoví za příčinu něco již známého, zažitého, zapsaného do vzpomínky, je prvním důsledkem této potřeby. Nové, nezažitě, cizí se vylučuje jako příčina. — Nehledá se tedy jediné nějaký druh výkladů jako příčina, nýbrž vybraný druh výkladů, jemuž se dává přednost, hledají se ony výklady, za kterých nej rychleji a nej častěji se odstranil pocit cizího, nového, nezažitého, — nejobyčejnější výklady. — Důsledek: jistý druh kladu příčin nabývá vždy větší převahy, koncentruje se v systém a vystoupí posléze převládavě, to znamená, že vylučuje prostě jiné příčiny a výklady. — Bankéř myslí okamžitě na »obchod«, křesťan na »hřích«, dívka na svou lásku.

6

Celá oblast morálky a náboženství náleží do tohoto pojmu imaginárních příčin. — »Výklad« nepříjemných povšechných pocitů. Jsou podmíněny bytostmi, které jsou nám nepřátelské (zlými duchy; nejproslulejší případ, — špatné pochopení hysterických žen jako čarodějnic). Jsou podmíněny činy, kterých nelze schvalovati (pocit »hřichu«, »hříšnosti« podsunut fysiogické nevolnosti — nalezneme vždy příčiny, bychom byli sebou nespokojeni). Jsou podmíněny jako tresty, jako splátka za něco, čeho bychom nebyli měli učiniti, čím bychom nebyli měli býti (v impudentní formě zevšeobecněno

Schopenhauerem ve větu, v níž morálka se jeví tím, čím jest, vlastní travičkou a pomlouvačkou života: »každá veliká bolest, budiž tělesná, budiž duševní, vypovídá, čeho zasluhujeme: neboť nemohla by nás zasáhnouti, kdybychom jí nezasluhovali.« Svět jako vůle a představa, II, 666 orig.). Jsou podmíněny jako následky nerozvážných, špatně dopadlých činů (— affekty, smysly udány jako příčina, jako »vinny«; fyziologické svízele vyloženy pomocí jiných svízelů jako »zasloužené«). — »Výklad« příjemných povšechných pocitů. Jsou podmíněny důvěrou v boha. Jsou podmíněny vědomím dobrých činů (tak zvané »dobré svědomí«, fyziologický stav, podobající se časem téměř nerozeznatelně šťastnému trávení). Jsou podmíněny šťastným výsledkem podniků (— naivní nesprávný závěr: šťastný výsledek nějakého podniku nezjedná hypochondrovi nebo Pascalovi naprosto nijakých příjemných povšechných pocitů). Jsou podmíněny věrou, láskou, nadějí — křesťanskými ctnostmi. — V pravdě jsou všechny tyto domnělé výklady následnými stavy a takměř překlady pocitu libosti nebo nelibosti v nesprávný dialekt: jsme schopni doufati, protože fyziologický základní pocit jest opět silen a bohat; důvěřujeme v boha, protože pocit plnosti a síly dodává člověku klidnosti. — Morálka a náboženství náleží naprosto do psychologie omylu: v každém jednotlivém případě se zaměňuje příčina a účinek; nebo se zaměňuje pravda s účinkem toho, o čem věříme, že je pravdivé; nebo se zaměňuje nějaký stav povědomí s příčinností tohoto stavu. —

7

Omyl o svobodné vůli. — Nemáme dnes již soucitu s pojmem »svobodná vůle«: vímeť až příliš dobře, čím je — nejpopověstnějším kouskem theologů, který existuje, za účelem, aby učinili lidstvo ve svém smyslu »zodpovědným«, to znamená, by je učinili závislým na sobe .. . Podávám zde pouze psychologii každého způsobu činili zodpovědným. — Všady, kde se hledají zodpovědnosti, hledá obyčejně instinkt vůle trestati a souditi.

Zbavili jsme nikání jeho nevinosti, uvádí-li se nějaký způsob bytí na vůli, úmysly, akty zodpovědnosti: nauka o vůli je podstatně vynalezena za účelem trestu, to znamená vůle naléztí vinným. Všecka stará psychologie, psychologie vůle má svůj předpoklad v tom, že její původcové, kněží v čele starých obecností, chtěli si zjednatí právo udíletí tresty — nebo že chtěli bohu zjednatí k tomu právo . . . Lidé se mysli »svobodnými«, by mohli se souditi, by mohli se trestati, — by mohli se státi vinnými: v důsledku bylo nutno si mysliti každý čin jako chtěný, příčiny každého činu jako tkvící v povědomí (— čímž nejzásadnější penězokazectví in psychologičis se stalo principem psychologie samé..). Dnes, kdy jsme se dali opačným směrem, kdy zvláště my immoralisté se snažíme veškerou silou vyjmouti opět pojem viny a pojem trestu ze světa a očistiti od nich psychologii, dějiny, přírodu, společenské instituce a sankce, neexistuje v našich očích radikálnější protivnictví než protivnictví theologů, kteří pojmem »mravního řádu světového« i nadále otravují nevinost nikání »trestem« a »vinou«. Křesťanství je metafysikou katovou ...

8

Co jediné může býti naši naukou? — Že nikdo nedává člověku jeho vlastností, ani bůh, ani společnost, ani jeho rodiče a předkové, ani on sám (— nesmyslu představy, odmítnuté zde na posledním místě, učil jako »intelligibilní svobodě« Kant, možná také již Platon). Nikdo není zodpověděn za to, že vůbec je zde, že má takové a takové vlastnosti, že je za těchto okolností a v tomto okolí. Fatalitý jeho bytosti nelze vyvoditi z fatalitý všeho, co bylo a co bude. Není důsledkem nějakého zvláštního úmyslu, nějaké vůle, nějakého účelu, jím se nečiní pokus dosíci »ideálu člověkovu« nebo »ideálu štěstí« nebo »ideálu morality«, — jest absurdní, chce-li se jeho bytost svaliti v nějaký účel. My jsme vynalezli pojem »účel«: v realitě chybí účelu ... Jsme nutní, jsme kusem osudnosti, náležíme k celku, jsme v celku, — neexistuje nic, co by mohlo naše bytí souditi, měřiti, přirovnávati a

odsuzovati, neboť by to znamenalo souditi, měřiti, přirovnávati a odsuzovati celek ... Ale nic neexistuje mimo celek! — Že se nečiní již nikdo zodpovědným, že způsob bytí nesmí se uváděti na nějakou causam primam, že svět není ani jako sensorium, ani jako »duch« jednotou, toto teprve je velkým osvobozením, — tím teprve opět jest obnovena nevinnost nikání... Pojem »bůh« byl dosud největší námitkou proti bytí... Popíráme boha, popíráme zodpovědnost v bohu: tím teprve vykupujeme svět. —

„ZLEPŠOVATELÉ“ LIDSTVA

I

Zná se můj požadavek, jež kladu na filosofa, by se postavil mimo dobro a zlo, — by měl illusi morálního soudu pod sebou. Tento požadavek vyplývá z poznatku, který jsem formuloval já po prvé: že neexistují vůbec nějaká morální fakta. Morální soud má společné se soudem náboženským, že věří v reality, které nejsou realitami. Morálka je pouze výkladem jistých faenomenů, přesněji mluveno, špatným výkladem. Morální soud přísluší, jako náboženský soud, stupni nevědomosti, na kterém chybí ještě i pojmu reálného, rozlišení reálného od imaginárního: že »pravda« na takovém stupni značí samé věci, které zoveme dnes »domněnkami«. Morálního soudu nemáme tedy nikdy bráti doslovně: jako takový zahrnuje vždy jedině nepravý smysl. Ale zůstává neocenitelným jako semiotika: odhaluje, aspoň vědoucímu, nejcennější reality kultur a niterností, které nevěděly dosti, by »rozuměly« samy sobě. Morálka je pouze značkovou řečí, pouze symptomatologií: jest nám již věděti, oč běží, bychom z ní dobyli prospěchu.

2

První příklad a zcela zatímně. Za všech dob byli, kdož chtěli lidi »zlepšiti«: toto především se nazývalo morálkou. Ale pod tímž slovem se skrývají nejrozmanitější druhy tendence. I zkrocení bestie člověka, i vypěstění určitého druhu člověka se zvalo »zlepšením« : teprve tyto zoologické termini vyjadřují reality, — reality ovšem, o kterých typický »zlepšovatel«, kněz, neví ničeho, — nechce věděti ničeho ... Zvátí zkrocení nějakého zvířete jeho »zlepšením« je v našich uších téměř žertem. Kdo ví, co se děje

ve zvěřincích, pochybuje o tom, že bestie v nich se »zlepšuje«. Oslabuje se, činí se méně škodlivou, stává se depressivním affektem strachu, bolesti, ranami a hladem choroblivou bestii. — Nejinak se má věc se zkroceným člověkem, kterého »zlepšil« kněz. V ranném středověku, kdy církev byla skutečně především zvěřincem, konala se vsady honba na nejkrásnější exempláře »plavé bestie«, — »zlepšovali« se na příklad vznešení Germáni. Ale jak vypadal potom takový »zlepšený« Germán, svedený do kláštera? Jako karikatura člověka, jako zmetek: stal se »hříšníkem«, vězel v kleci, zavřeli jej mezi samé strašné pojmy . . . Zde ležel nyní, nemocen, bedný, zlobný sám proti sobě; pln nenávisti proti popudům k životu, pln podezření proti všemu, co bylo ještě silno a šťastno. Slovem, »křesťan«... Fisiologicky mluveno: v boji s bestii může býti jediným prostředkem, abychom ji učinili slabou, učiníme-li ji nemocnou. To chápala církev: zkažila člověka, oslabilá jej, — ale osobovala si že jej zlepšila« ...

3

Vezměme druhý případ tak zvané morálky, případ vypěstiti určité plemeno a druh. Nejvelkolepějšího příkladu pro tento případ skýtá indická morálka, sankcionovaná jako »zákon Manuův« na náboženství. Zde je vytčen úkol vypěstiti neméně než čtyři plemena na ráz: kněžské, válečnické, obchodnické a rolnické, a posléze služebnické plemeno, sudry. Zřejmě zde nejsme již mezi krotiteli zvířat: stokrát mírnější a rozumnější druh člověkův je předpokladem, aby se pojal jenom záměr takového vypěstění. Vydechneme si z plna, vstoupíce z křesťanského ovzduší nemocnic a žalářů do tohoto zdravějšího, vyššího, siřejšího světa. Jak ubohý je »nový zákon« proti Manuovi, jak škaredě páchne! — Ale také tato organizace musila býti strašná, — ne tentokrát v boji s bestii, nýbrž s jejím protikladným pojmem, s nevypěstěným člověkem, slátaným člověkem, čandalou. A opět neměla jiného prostředku, by jej učinila nenebezpečným, slabým, leč učiniti jej nemocným, — byl to boj

s »velikým počtem«. Snad neexistuje nic, co by odporovalo více našemu citu nežli tato ochranná opatření indické morálky. Třetí edikt na příklad (Avadana-Sastra I), edikt o »nečistých zeli- nách«, nařizuje, že jedinou potravou, která se povoluje čandalovi, má být česnek a cibule, za úvahy, že svaté písmo zakazuje dávat jim žito nebo plodiny, které obsahují zrna, nebo dávat jim vodu nebo oheň. Týž edikt ustanovuje, že voda, které jest jim třeba, nesmí se brát ani z řek, ani ze zřidel, ani z rybníků, nýbrž jediné z přístupů k močálům a z děr, které povstaly šlápějími zvířat. Rovněž jim se zakazuje práti své prádlo a mýti sami sebe, ježto vody, která jim se povoluje z milosti, smí se používati jediné, by se uhasila žízeň. Posléze zákaz ženám sudrů, pomáhati ženám čandalů za porodu, rovněž ještě zákaz ženám čandalů, pomáhati si navzájem za porodu ... — Výsledek takové zdravotnické policie se dostavil: vražedné morové rány, hnusné pohlavní nemoci, a potom zase »zákon nože«, nařizující obřízku pro mužské, odřízku malých stydkých pysků pro ženské děti. — Manu sám dí: »čandalové jsou plodem cizoložstva, incestu a zločinu (— což je nutný důsledek pojmu vypěstiti). Za oděv mají míti pouze cáry s mrtvol, za nádobí rozbité hrnky, za ozdobu staré železo, k bohoslužbě pouze zlé duchy; mají se potulovati bez poklidu s místa na místo. Jest jim zakázáno psáti z leva na právo a používati pravé ruky ku psaní: užívati pravé ruky a pohybu z leva na právo je vyhrazeno jediné ctnostným, lidem z dobrého plemene.« —

4

Tato zařízení jsou dosti poučná: v nich máme arijskou humanitu, zcela čistou, zcela původní, — poučujeme se, že pojem »čistá krev« je protikladem nevínočkému pojmu. Na druhé straně se stává jasným, v kterém národu se zvěčnila nenávist, čandalovská nenávist proti této »humanitě«, kde se stala náboženstvím, geniem ... S tohoto hlediska jsou evangelia dokumentem prvního řádu; ještě více kniha Enochova. — Křesťanství, z židovského kořene a pochopitelné pouze jako

rostlina této půdy, představuje protihnutí proti každé morálce pěstění, plemene, výsady: — jest antiarijským náboženstvím par excellence: křesťanství, toť přehodnocení všech arijských hodnot, vítězství čandalovských hodnot, evangelium, hláсанé chudým, nízkým, toť všeobecná vzpoura všeho zešlapaného, bídného, zruďného, špatně dopadlého proti »plemeni«, — nesmrtelná čandalovská pomsta jako náboženství lásky ...

5

Morálka vypěstění a morálka zkrocení jsou v prostředcích, jak se uplatní, sebe úplně hodny: můžeme stanovit jako nejvyšší zásadu, že je nutné, máme-li dělati morálku, bychom měli nepodmínečnou vůli k opaku, Toť veliký, zneklidňující problém, kterým jsem se nejdéle zabíral: psychologie »zlepšovatelů« lidstva. Malé a v podstatě skromné faktum, faktum tak zvané *piae fraudis*, skytlo mi prvního přístupu k tomuto problému: *pia fraus*, dědičný statek všech filosofův a kněží, kteří »zlepšovali« lidstvo. Ani Manu, ani Platon, ani Konfucius, ani židovští a křesťanští učitelé nepochybovali nikdy dlouho o svém právu na lež. Nepochybovali o prajinakých práprávech ... Vyjádřeno formulí, mohlo by se říci: všechny prostředky, kterými dosud mělo se učiniti lidstvo morálním, byly naprosto nemorální. —

ČEHO CHYBÍ NĚMCŮM

I

Mezi Němci nedostačí dnes, má-li kdo ducha: nutno ještě si jej dovolili, nutno se osměliti míti ducha... Snad znám Němce, snad smím dokonce jim říci několik pravd. Nové Německo představuje veliké quantum zděděné a nacvičené zdatnosti, že může nahromaděný poklad síly po nějakou dobu vydávati i mrhačně. Jim se nestala pánem vysoká kultura, ještě méně delikátní vkus, vznešená »krása« instinktů; ale mužnější ctnosti, než může vykáhati kterákoli jiná země Evropy. Mnoho dobré myslí a úcty před sebou samým, mnoho jistoty ve stycích, ve vzájemnosti povinností, mnoho pracovitosti, mnoho vytrvalosti — a poděděná umírněnost, která potřebuje spíše ostnu než brzdy. Dodávám, že zde ještě se poslouchá, aniž poslouchati pokořuje ... A nikdo nepohrdá svým protivníkem ... Je viděti, že je mým přáním, abych byl k Němcům spravedliví nechtěl bych se v tom sobě zpronevěřiti, — jest mi tedy vysloviti jim také mou námitku. Vyplácí se draze, nabude-li se moci: moc zhlupuje ... Němci — kdysi se jim říkalo národ myslitelů: myslí dnes vůbec ještě? Němci se nudí nyní duchem, Němci nedůvěřují nyní duchu, politika pohlcuje všecku opravdovost pro věci skutečně duchové, — »Německo, Německo nade vše«, obávám se, to že byl konec německé filosofie ... »Existují němečtí filosofové? existují němečtí básníci? existují dobré německé knihy?« táží se mne v cizině. Začervenám se, ale se statečností, kterou se vyznačuji také v zoufalých případech, odpovídám: »Ano, Bismarck!« — Směl bych jenom doznati, jaké knihy se čtou dnes? ... Zatrolený instinkt k průměrnosti! —

2

Čím by mohl býti německý duch, kdož by již nebyl měl o tom svých trudnomyslných myšlenek! Ale tento národ se zhlupil samovolně, téměř již od tisíciletí: nikde se nezneužívalo neřestnější obou velikých evropských narkotik, alkoholu a křesťanství. V nejnovější době se přidružilo k nim dokonce ještě třetí narkotikum, jímž jediným již možno zakroutit ti krk veškeré jemné a smělé hybnosti ducha, hudba, naše německá hudba, trpící zácpou a působící zácpou. — Kolik mrzuté tíže, ochromenosti, vlhkosti, županu, kolik piva je v německé inteligenci! Jak je vlastně možné, že mladí mužové, kteří zasvěcují svůj život nejduchovějším metám, necítí v sobě prvního instinktu duchovosti, sehezachovacího instinktu ducha — a pijí pivo? ... Alkoholismus učené mládeže není snad ještě otazníkem co do její učennosti — možno býti bez ducha dokonce velikým učencem —, ale v každém jiném směru zůstává problémem. — Kde bychom nenalezly mírné zrůdnosti, kterou vyvolává pivo v duchu? Vložil jsem kdysi v případě, stavším se téměř slavným, prst na takovou zrůdnost, — na zrůdnost našeho prvního německého volného myslitele, rozšafného Davida Straussa, zvrhnuvšího se ve spisovatele pivního evangelia a »nové víry« ... Ne nadarmo složil ve verších svůj zaslíb »milostné tmavé« — věrnost až do smrti. ..

3

Mluvil jsem o německém duchu: že víc a více hrubne, že se zploštuje. Stačí to? — V podstatě mne děsí něco zcela jiného: jak upadá vždy více německá opravdovost, německá hloubka, německá náruživost v duchových věcech. Pathos se změnil, ne pouze intelektualita. — Přijdu tu a tam ve styk s německými universitami: jaký vzduch vládne mezi jejich učenci, jaká pustá, jaká zeskrornělá a zvlažnělá duchovost! Bylo by velikým nedorozuměním, kdyby se mi zde chtěla namítnouti německá věda, — a mimo to důkazem, že se nečetlo ani slovo ode mne. Po

sedmáct roků již jsem se neznávil stavěti do světa odduchovující vliv našeho nynějšího vědátorství. Tvrdé helotství, k němuž ohromný rozsah věd dnes odsuzuje každého jednotlivce, je hlavní příčinou, že povahy, založené plněji, bohatěji a hlouběji, nenalézají už výchovy a vychovatelů, jim přiměřených. Naše kultura netrpí ničím více než přebytkem osobivých posluhův a úlomkových znalců humanit; naše university jsou, proti své vůli, vlastními pařeníšti tohoto druhu pudové zakrsalosti ducha. A celá Evropa má o tom již pojem, — velká politika neklame nikoho ... Německo platí vždy více za nížinu Evropy. Já pátrám ještě po Němci, s nímž bych já mohl býti svým způsobem opravdový, a oč mnohem více po takovém, s nímž bych směl býti jarý! — Soumrak model: ach, kdo by chápal dnes, z jaké opravdovosti zde se zotavuje filosof! — Jarost je v nás nejnesrozumitelnější věcí...

4

Udělejme si rozvahu: jest nejenom na snadě, že německá kultura upadá, nechybí také dostatečného důvodu pro tento jev. Nikdo nemůže konec konců vydávati více, než má: — to má platnost o jednotlivcích, to má platnost o národech. Vydáváme-li se za moc, za velikou politiku, za hospodářství, za světový obchod, parlamentarismus a vojenské zájmy, — vydáváme-li quantum rozumu, opravdovosti, vůle a sebezpřemožení, kterým jsme, v tomto směru, chybí ho na druhé straně. Kultura a stát — neklamejme se o tom jsou antagonisté: »kulturní stát« je pouze moděrní idea. Kultura žije ze státu a naopak, kultura se daří na útraty státu a naopak. Všecky velké doby kultury jsou politicky doby úpadové: co je velké ve smyslu kultury, bylo nepolitické, dokonce protipolitické ... Goethovi se rozvílo srdce za faenomenu Napoleon, — zavřelo se mu za »válek za svobodu« ... V témž okamžiku, ve kterém Německo se vyšine jako velmoc, nabude Francie změněné důležitosti jako kulturní moc. Již dnes přestěhovalo se mnoho nové opravdovosti, mnoho nové náruživosti ducha do Paříže; otázka pessimismu na příklad, otázka

Wagnerova, téměř všechny psychologické a artistické otázky se rozvažují tam nepřirovnatelně jemněji a důkladněji nežli v Německu, — Němci jsou přímo neschopni tohoto druhu opravdovosti. — V dějinách evropské kultury znamená rozmach »říše« především jedno: přesun téziska. Ví se to již všady: v hlavní věci — a tou zůstává kultura — nespadají Němci již v úvahu. Klade se otázka: můžete se vykázati jenom jediným duchem, majícím platnost pro Evropu? jako ji měl váš Goethe, váš Hegel, váš Heinrich Heine, váš Schopenhauer? — Že není již ani jediného německého filosofa, údivu nad tím není konce. —

5

Veškerému vyššímu výchovnictví v Německu se ztratila hlavní věc: účel jakož i prostředek k účelu. Že výchova, vzdělání je samo účelem a ne »říše« —, že k tomuto účelu třeba vychovatelů — a ne gymnasijních učitelův a universitních učenců, — toho se zapomnělo . . . Vychovatelů je potřeba, kteří jsou sami vychováni, vznešených duchů, majících převahu a osvědčených v každém okamžiku, osvědčených slovem i mlčením, zralých, zesládlých kultur, — ne učených trulantů, které gymnasium a universita mládeži dnes podává jako »vyšší kojné«. Vychovatelů chybí, odpočítajíc výjimky výjimek, první předběžné podmínky výchovy: proto úpad německé kultury. Z nejzávažnějších výjimek je můj úctyhodný přítel Jakob Buckhardt v Basileji: jemu především vděčí Basilej za svou přednost v humanitách. — »Vyšší školy« Německa dosahují fakticky jen brutálního výcviku, by za nejmožněji nepatrné ztráty času učinily nescíslný počet mladých mužův užitečnými, využitelnými pro stát. »Vyšší výchova« a nescíslný počet — to si odporuje už předem. Každá vyšší výchova náleží jediné výjimkám: nutno býti privilegovánu, bychom měli právo na takové vysoké privilegium. Všechny velké, všechny krásné věci nemohou býti nikdy obecným statkem: pulchrum est paucorum hominum. — Co podmiňuje úpad německé kultury? Že »vyšší výchova« není již nadprávním, demokratismus

»všeobecného vzdělání«, stavšího se sprostým ... Nesmí se zapomenouti, že vojenská privilegia takměř vynucují přílišnou návštěvu vyšších škol, to jest jejich zkázu. — Nikomu není volno, by dal v dnešním Německu svým dětem vznešenou výchovu: naše »vyšší« školy jsou vesměs zařízeny na nej pochybnější průměrnost svými učiteli, Učebními rozvrhy a učebními cíli. A všady vládne neslušný chvat, jako by se zameškalo něčeho, není-li mladý muž v dvaceti třech letech ještě »hotov«, neví-li ještě odpovědi na »hlavní otázku«: jaké povolání? — Vyšší druh člověkův, s odpuštěním řečeno, nemiluje »povolání«, přesně proto, že se ví povolaným ... Má kdy, dopřává si kdy, nemyslí vůbec na to, by byl »hotov«, — v třiceti letech jsme ve smyslu vysoké kultury počátečníkem, dítětem. — Naše přeplněná gymnasia, naši přetížení gymnasiční učitelé, učinění stupidními, jsou ostudou: že se bere tento stav do ochrany, jak učinili nedávno heidelberští professoři, má snad své pohnutky, — důvodů pro to není.

6

Stanovím, abych nevypadl ze svého způsobu, který je přitakající a kterému je činiti s odporem a kritikou jenom prostředech, jenom nedobrovolně, ihned tři úkoly, pro které je třeba vychovatelů. Je nutno se naučiti viděti, je nutno se naučiti mysliti, je nutno se naučiti mluvíti a psáti: metou ve všech třech úkolech je vznešená kultura. — Naučiti se viděti — navyknouti oko klidu, trpělivosti, schopnosti nechat k sobě se přiblížiti; naučiti se soud odkládati, jednotlivý případ obejiti a pojmouti se všech stran. To je první předběžný výcvik pro duchovost: nereagovati okamžitě na popud, nýbrž dostati do ruky brzdicí, uzavírající pudy. Naučiti se viděti, jak já věc chápu, je téměř totéž, co nefilosofický způsob mluvy zve silnou vůlí: podstatným je zde právě ne »chtěti«, moci rozhodnutí odročiti. Všecka neduchovost, všechna sprostota tkví v nemožnosti klásti popudu odpor: — jsme nuceni reagovati, poddáváme se každému impulsu. V mnohých případech je taková nucenost již choroblivostí,

úpadem, symptomem vyčerpanosti, skoro vše, co nefilosofická surovost označuje jmenem »neřest«, je pouze fyziologická nemo-houcnost nereagovati. — Užitečné upotřebením toho, že jsme se naučili viděti: staneme se, učíce se, vůbec pomalými, nedůvěřivými, vzdorujícími. Necháme s nepřátelským klidem cizího, nového každého druhu nejprve se přiblížiti, — stáhneme před tím svou ruku nazpět. Míti všechny dvěře otevřené, ponížene ležeti na břiše před každým malým faktem, býti vždy pohotovu skokem sednouti si, vrhnouti se do jiných a jiného, zkrátka, proslulá moderní »objektivita« je špatným vkusem, je nevznesená par excellence.—

7

Naučiti se mysliti: o tom nemají na našich školách již ani pojmu. I na universitách, dokonce mezi vlastními učenci filosofie počíná vymíratí logika jako theorie, jako praktika, jako řemeslo. Čtěte německé knihy: ani nejjvzdálenější vzpomínky již na to, že je třeba, má-li se mysliti, techniky, učebního rozvrhu, vůle k mistrovství, — že je nutno se naučiti mysliti, jako je třeba se naučiti tancovati, jako druhu tance ... Kdo zná mezi Němci ještě ze zkušenosti jemné zámrazy, které z lehkých nohou v duchovém vyvírají do všech svalů! — Ztrnulé troupovství v duchovém posunku, nemotorná ruka, chápe-li se něčeho, — toť takovým stupněm německé, že se to zaměňuje s německou podstatou vůbec. Němec nemá prstů pro nuances ... Že Němci své filosofy již jenom vydrželi, především nej zakrslejšího pojmového mrzáka, který kdy existoval, velikého Kanta, skýtá nemalého pojmu o německé líbeznoti. — Nelzeť tance v každé formě odpočítati od vznesené výchovy, schopnosti tancovati nohama, pojmy, slovy: jest mi ještě říci, že je nutno uměti to i pérem, — že je nutno se naučiti psáti? — Ale na tomto místě bych se stal německým čte-nářům dokonale hádankou ...

ZÁJEZDY NEČASOVÉHO

I

Moji nemožní. — Seneca: aneb toreador ctnosti. — Rousseau: aneb návrat k přírodě in impuris naturalibus. Schiller: aneb morální trubač ze Säckingenu. — Dante: aneb hyena, jež básní v hrobech. — Kant: aneb cant jako intelligibilní charakter. — Victor Hugo: aneb farus u moře nesmyslu. — Liszt: aneb škola běžnosti — za ženskými. — George Sandová: aneb lactea ubertas, po česku: dojnice s »krásným stilem«. Michelet: aneb nadšení, jež svléká kabát, — Carlyle: aneb pessimismus jako zvrácený oběd, — John Stuart Mille: aneb urážlivá jasnost. — Les frères de Goncourt: aneb oba Ajakové v boji s Homerem. Hudba od Offenbacha, — Zola: aneb »radost smrděti«.

2

Renan. — Theologie, aneb zkáza rozumu »dědičným hříchem« (křesťanstvím). Svědectvím Renan, který, jakmile někdy se odváží nějakého ano nebo ne všeobecnějšího rázu, s trapnou pravidelností sáhne vedle. Chtěl by na příklad la science a la noblesse sloučiti v celek: ale la science náleží k demokracii, to lze přece hmatati rukama. Přeje si, s nemalou ctižádostí, představovati aristokratismus ducha: ale zároveň leží před naukou, jemu protilehlou, před évangile des humbles na kolenou a nejenom na kolenou ... Co zpomůže všecko svobodomyšlnictví, všechna modernost, posměvačnost a krutihlaví ohebnost, zůstal-li člověk svými útroby křesťanem, katolíkem a dokonce knězem! Renan má ve svádění svou vynalézavost, zcela jako jesuita a zpovědník; jeho duchovosti nechybí širokého páterského úsměvu, — stává se, jako všichni kněží, teprve tehdy

nebezpečným, když miluje. Nikdo se mu nevyrovná v tom, zbožňovati způsobem, nebezpečným životu ... Tento duch Renanův, duch, jenž vysiluje, jest o dopuštění více pro ubohou, chorou, co do vůle chorou Francií. —

3

Sainte-Beuve. — Nic mužského; naplněn malou nenávisť proti všem mužským duchům. Těká kolkolem, jemný, zvědavý, znuděný, vyslyšičný, — ženština v podstatě, s ženskou mstivostí a s ženskou smyslností. Jako psycholog genius médisance; nevyčerpatelný v prostředcích k ní; nikdo nedovede lépe chválou namíchatí jedu. Plebejský v nejspodnějších pudech a příbuzný s Rousseauovým resseniimentem: následkem toho romantik, — neboť pod veškerým romantismem chrochtá a lační Rousseauův pud po pomstě. Revolucionář, ale bázní ještě snesitelně držení na úždě. Bez svobody před vším, co má sílu (veřejným míněním, akademií, dvorem, ano i Port-Royalem). Roztrpčený proti všemu velikému v lidech a věcech, proti všemu, co věří v sebe. Básník i položena s dostatek, aby velikého ještě pociťoval jako moc; stále zkroucený jako onen slavný červ, poněvadž má stále pocit, že jest ušlápnut. Jako kritik bez měřítka, stálosti a páteře, s jazykem kosmopolitického libertina pro všeliké, ale bez odvahy samé doznati libertinage. Jako historik bez filosofie, bez moci filosofického zraku, — proto odmítající úlohu souditi ve všech hlavních věcech a předstírající »objektivitu« jako masku. Jinak se má ke všem věcem, kde jest jemný, obroušený vkus nejvyšší instancí: zde má skutečně odvalu sám k sobě, potěšení sám ze sebe, — zde je mistrem. — Po některých stránkách předběžná forma Baudelairova. —

4

Imitatio Christi náleží k oněm knihám, kterých nedržím v rukou bez fyziologického odporu: vydechuje parfum věcně-ženského, pro nějž nutno, aby byl člověk již Francouzem — nebo wagne-rovcem ... Tento světec mluví takovým způsobem o lásce,

že dokonce i Pařížanky se stávají zvědavými. — Práví se mně, že onen nejchytřejší jesuita, A. Comte, jenž chtěl své Francouze oklikou vědy dovést do Říma, se inspiroval touto knihou. Věřím tomu: »náboženství srdce« ...

5

G. Eliot. — Sprostili se křesťanského boha a domnívají se nyní, že jest jim tím více podržeti křesťanskou morálku: to jest anglická důslednost, nechceme jí zazlívati morálním ženuškám á la Eliot. V Anglii je člověk nucen za každou malou emancipaci od theologie opět si získati úcty úděsným způsobem jako morální fanatik. To je tam pokáním, kterým se splácí. — Pro nás ostatní se má věc jinak. Vzdáme-li se křesťanské víry, odejmeme si tím právo na křesťanskou morálku zrovna pod nohami. Ta se nerozumí nijakž sama sebou: je nutno tento bod, anglickým jalovým hlavám na vzdory, stále a stále stavěti do světla. Křesťanství je systém, smyšlený a celkový názor na věci. Vylomíme-li z něho některý hlavní pojem, víru v boha, roztrháme tím také celek: nemáme již ničeho nutného v prstech. Křesťanství předpokládá, že člověk neví, nemůže věděti, co je pro něho dobré, co zlé: věří v boha, jenž to jediný ví. Křesťanská morálka je rozkaz; její původ je transcendentní; je mimo všecku kritiku, mimo všecko právo na kritiku; má jenom pravdu, pokud je bůh pravdou, — stojí a padá s věrou v boha. — Domnívají-li se Angličané skutečně, že vědí ze sebe, »intuitivně«, co je dobré a zlé, mní-li tedy, že nepotřebují už křesťanství jako záruky morálky, je také toto pouze následkem vlády křesťanského hodnocení a výrazem síly a hloubky této vlády: že se zapomnělo na původ anglické morálky, že se nepocituje již veliká podmíněnost jejího práva na bytí. Pro Angličana není morálka ještě problémem ...

6

George Sandová. — Četl jsem první lettres d'un voyageur: jako všecko, co pochází z Rousseaua, falešné, dělané, měch a přehnané. Nesnesu tohoto pestrého čalounového stylu; zrovna

tak málo, jako luzovitou ambicí po velkodušných citech. Nejhorším ovšem zůstává ženská koketnost s mužskostmi, s manýrami nezvedených kluků. Jak chladná byla asi přes tohle vše tato nesnesitelná umělkyně! Natáhla se jako hodiny — a psala ... Studená jako Hugo, jako Balzac, jako všichni romantikové, jakmile básnili! A jak samolibě při tom asi ležela tahle plodná psavá kráva, jež měla v sobě cosi německého v špatném smyslu, jako Rousseau sám, její mistr, a byla možná rozhodně teprve za úpadu francouzského vkusu! Ale Renan ji ctí...

7

Morálka pro psychology. — Nepěstovati kolportážní psychologie! Nikdy nepozorovati, by se pozorovalo! To dává nesprávnou optiku, šilhání, něco vynuceného a přepínajícího. Zažívati jako chtítí zažívati — to se nedaří. Nesmíme v zážitku pohlížeti na sebe, každý pohled se stává zde »zlým pohledem«. Rozený psycholog se vystříhá z instinktu zřítí, by zřel; stejné platí o rozeném malíři. Nepracuje nikdy »podle přírody« — přenechává svému instinktu, své camerae obscurae, by prosila a vyjádřila »případ«, »přírodu«, »zažitek« ... Všeobecné teprve si uvědomuje, závěr, výsledek: nezná libovolného abstrahování od jednotlivého případu. — Co vzejde, dělá-li se věc jinak? Když se pěstuje, na příklad, po způsobu pařížských romancierů velká a malá kolportážní psychologie? To číhá takměř na skutečnost, to si přináší domů každého večera hrst kuriosit ... Ale podívejte se jenom, co na konec vzejde — hromada kanců, mosaika v nejlepším případě, v každém případě cosi sečteného, neklidného a strašlivě pestrého. Nejhoršího tady dosahují Goncourtové: nesestaví tří vět, které by prostě nebolely oka, psychologova oka. — Příroda, umělecky oceněna, není modelem. Přepíná, znetvořuje, nechává mezer. Příroda je náhoda. Studium »podle přírody« připadá mi špatným znamením: prozrazuje poddanost, slabost, fatalismus, — ležeti takto v prachu před petits faits je nehodno celého umělce. Víděti, co je — náleží jinému druhu

duchů, antiartistickým, skutečnostním. Člověku třeba vědět, kdo je ...

8

K psychologii umělcové. — Aby bylo umění, aby bylo nějaké estetické konání a nazírání, k tomu je nevyhnutelný tento fyziologický předpoklad: opojení. Je třeba, aby opojení nejprve bylo stupňovalo roznětivost celého stroje: dříve se nedojde k nijakému umění. Všechny druhy opojení, byť byly velice různé podmíněny, mají k tomu sílu: především opojení pohlavní roznícenosti, tato nej starší a nejprvotnější forma opojení. Stejně opojení, které přichází doprovodem všech velkých chtíčů, všech silných affektů; opojení slavnosti; zápasu o závod, bravurního kousku, vítězství, všech extrémních hnutí; opojení krutosti; opojení ze zhouby; opojení za jistých meteorologických vlivů, na příklad jarní opojení; nebo za vlivu narkotik; posléze opojení vůle, opojení nadměrně nahromaděné a vzdmuté vůle. — Podstatnou vlastností opojení je pocit vzrůstu síly a plnosti. Z tohoto pocitu předáváme věcem, nutíme je, by od nás braly, znásilňujeme je, — tento úkon se zove idealisací. Sprostme se zde předsudku: idealisace netkví, jak se myslí obecně, v tom, že se odjímá nebo odčítá malé, vedlejší. Spíše je rozhodující, že se vyzdvihují ohromně hlavní rysy, následkem čehož mizejí ostatní rysy.

9

V tomto stavu obohacujeme všechno z vlastní plnosti; co zříme, co chceme, vše zříme vzdmutým, zhuštěným, silným a přetíženým silou. Člověk tohoto stavu mění věci, až zrcadlí jeho moc, — až jsou reflexy jeho dokonalosti. Tato nutnost měnit v dokonalé jest — umění. I vše, čím není, stává se mu přes to rozkoší ze sebe; v umění se vychutnává člověk jako dokonalost. — Bylo by dovoleno vymyslet si protikladný stav, specifickou protiuměleckost instinktu, — způsob býti, který by ochuzoval všechny věci, zředoval a činil souhotinářskými. A skutečně,

dějiny jsou bohatý takovými antiartisty, takovými vyhladovělými života: kteří musí z nutnosti věcí ještě si присvojevati, vysávají je a činiti hubenějšími. To je na příklad případ pravého křesťana, Pascalův na příklad: křesťan, jenž by byl zároveň umělcem, se nevyskytuje ... Nebudte dětinští a nenamítejte mi Raffaela nebo nějakých homoeopathických křesťanů devatenáctého století: Raffael říkal ano, Rafael dělal ano, následkem toho Raffael nebyl křesťanem ...

IO

Co znamená protikladný pojem apollinského a dionyského, zavedený mnou do estetiky, kde obojí se pojímá jako druhy opojení? — Apollinské opojení udržuje především oko v roznícenosti, že nabude síly vise. Malíř, plastik, epik jsou visionáři par excellence. V dionyském stavu naopak je celý affektový systém roznícen a stupňován: že vybíjí na ráz všechny své prostředky výrazu a vyzdvihuje současně sílu představování, nápodoby, transfigurace a přeměny, všechny druhy mimiky a herectví. Podstatným zůstává lehkost matamorfosy, neschopnost nereagovati (— podobně jako u jistých hysteriků, kteří na každý pokyn přejímají každou úlohu). Dionyskému člověku je nemožné, by nerozuměl nějaké suggesci, nepřehlédne žádné známky affektu, má nejvyšší stupeň chápajícího a uhadujícího instinktu, jako má nejvyšší stupeň sdělovacího umění. Vstoupí do každé kůže, do každého affektu: mění se neustále. — Hudba, jak jí dnes chápeme, je rovněž celkovým roznícením a vybitím affektů, ale přece jenom pozůstatkem mnohem úplnějšího výrazového světa affektu, pouhým residuem dionyského histrionismu. Aby se umožnila hudba jako zvláštní umění, byla umlčena řada smyslů, především svalový smysl (aspoň poměrně: neboť v jistém stupni hovoří ještě všechen rytmus k našim svalům): že již člověk ihned nenapodobí a nepředstavuje tělesně všeho, co cítí. Přes to je toto vlastním dionyským normálním stavem, rozhodně však pra-

stavem; hudba je pomalu dosaženou specifikací tohoto prastavu na útraty schopností nejbližze příbuzných.

II

Herec, mim, tanečník, hudebník, lyrik jsou si ve svých instinktech podstatně příbuzní a o sobě jedno, ale pomalu specialisování a od sebe rozdělení — docela až k rozporu. Lyrik zůstal s hudebníkem nejdéle spojen; herec s tanečníkem. — Architekt nepředstavuje ani dionyského, ani apollinského stavu: zde dychtí k umění velký volní akt, vůle, jež přenáší hory, opojení velké vůle. Nej mocnější lidé inspirovali vždy architektky; architekt byl vždy pod suggestí moci. V stavitelském díle má se zračiti pýcha, vítězství nad tíhou, vůle k moci; architektura jest jakousi výmluvností moci ve formách, brzy přemlouvající, ano i lichotící, brzy pouze velící. Nejvyššímu pocitu moci a jistoty se dostává výrazu v tom, co má velký stil. Moc, která nepotřebuje už nijakého důkazu; která zhrdá se líbiti; která odpovídá těžce; která necítí kolem sebe nijakého svědka; která žije bez vědomí toho, že existuje proti ní odpor; která tkví v sobě, fatalistický, zákon mezi zákony: to mluví jako velký stil o sobě. —

I2

Četl jsem život Tomáše Carlyla, tuto farce mimo vědomí a vůli, tuto heroicko-morální interpretaci dyspeptických stavů. — Carlyle, muž silných slov a attitud, rhetor z nouze, jež dráždí neustále touha po silné víře a pocit neschopnosti k ní (— v tom typický romantik!). Touha po silné víře není důkazem silné víry, spíše opakem. Má-li ji kdo, může si popřáti krásného přepychu skepse: je k ní s dostatek bezpečen, s dostatek silen, s dostatek vázán. Carlyle ohlušuje v sobě něco fortissimem své úcty k lidem silné víry a svou zuřivostí proti méně sprostným: potřebuje hluku. Neustále vášnivá nepoctivost vůči sobě — toť jeho proprium, tím jest a zůstane zajímavým. — Ovšem, v Anglii mu se podivují právě pro jeho poctivost... Nu, to jest anglické; a vzhledem k tomu, že jsou Angličané národem dokonalého cantu,

dokonce spravedlivé a nejen pochopitelné. V podstatě je Carlyle anglický ateista, jenž vyhledává své cti v tom, by jím nebyl.

13

Emerson. — Mnohem osvěcenější, těkavější, mnohonásobnější, raffinovanější než Carlyle, především šťastnější... Takový, jenž instinktivně se živí pouze ambrosií, jenž opomíjí neztravitelného ve věcech. Postaven proti Carlylovi je mužem vkusu. — Carlyle, jenž jej velice miloval, říkal přes to o něm: »neskýtá nám s dostatek, do čeho se zakousnouti«: což bylo možná správně řečeno, ale ne v neprospěch Emersonův. — Emerson má onu dobrotivou a duchaplnou jarost, která odstrašuje všechnu vážnost; ani neví, jak stár již jest a jak mlád ještě bude, — mohl by o sobě říci slovy Lopeho da Vega: »yo me sucedo a mi mismo.« Jeho duch nalézá vždy důvody, aby byl spokojen a dokonce i vděčen; a mnohdy se dotýká jaré transcendance onoho poctivce, jenž se navrátil ze zamilovaného dostaveníčka tamquam re bene gesta. »Ut desint vires,« pravil vděčně, »tamen est laudanda voluptas.« —

14

Anti-Darwin. — Co se týká slavného »boje o život«, zdá mi se, že je prozatím více tvrzen než dokázán. Vyskytuje se, ale jako výjimka; celkovým aspektem života není stav nouze, stav hladu, spíše bohatství, kyprost, ano i absurdní mrhání, — kde se bojuje, bojuje se o moc... Malthus nemá se zaměřovati s přírodou. — Dejme tomu však, že se přihází tento boj — a skutečně, vyskytuje se, — ale tu, žel, se končí opačně, než si přeje škola Darwinova, než bychom si snad s ní mohli přát: totiž v neprospěch silných, privilegovaných, šťastných výjimek. Druhy nevzrůstají v dokonalosti: slabí nabývají vždy zase převahy nad silnými, — to z důvodu, že jsou velký počet, že jsou také chytřejší... Darwin zapomněl na ducha (— to jest anglické!), slabí májí více ducha ... Nutno, by nám bylo třeba ducha, bychom nabyli ducha, — pozbýváme ho, nepotřebujeme-li ho již. Kdo má sílu, nepodvolí se

duchu (— »jdi sbohem! myslí si dnes v Německu — říše nám musí přece zůstati« ..). Rozumím duchem, jak je patrné, opatrnost, trpělivost, lest, přetvářku, velkou sebeovládu a vše, co je mimicry (k ní náleží velká část tak zvané ctnosti).

15

Psychologni kasuistika. — Tot znatel lidí: proč studuje vlastně lidi? Chce jim odchňapnouti malé výhody, nebo také velké, — je politicus! ... Onen zde je také znatel lidí: a vy pravíte, že tím nechce ničeho pro sebe, že je to veliký »neosobní«. Přihlédněte bystřeji! Snad chce dokonce ještě nějakou horší výhodu: cítiti, že má převahu nad lidmi, směti na ně shlížeti, nezaměňovati se již s nimi. Tento »neosobní« je opovrhovatel lidmi: a onen první je humanější species, nechť si zevní zdání říká cokoli. Staví se aspoň na roveň, staví se mezi...

16

Psychologický takt Němců jest, jak mi se zdá, uveden v pochybnost celou řadou případů, jejichž seznam předložiti mi brání má skromnost. V jednom případě nebude mi se nedostávati veliké pohnutky, bych zdůvodnil svou hesi: mrzím se na Němce, že se zmýlili co do Kanta a jeho »filosofie zadních dvířek«, jak ji zovu, — nebyl typem intelektuelní počestnosti. — A druhé, čeho nemohu slyšeti, je pověstné »a«: Němci říkají »Goethe a Schiller«, — obávám se, že říkají »Schiller a Goethe« ... Což dosud se“ nezná tenhle Schiller? — Jsou ještě horší »a«; slyšel jsem na vlastní uši, ovšem jenom mezi universitními profesory: »Schopenhauer a Hartmann« ...

17

Nejduchovější lidé, za předpokladu, že jsou nejstatečnější, zažívají také daleko nejbolestnější tragoedie: ale právě proto ctí život, že proti nim staví svou největší nepřátelskost.

18

K »intelektuelnímu svědomi«. — Nic mi nepřipadá dnes vzácnějším než pravá licoměrnost. Mé podezření je veliké, že této

rostlině nesvědčí lahodný vzduch naší kultury. Licoměrnost náleží do věků silné víry: kdy člověk neupustil ani za donucení, stavěti na odiv jinou víru, od víry, již měl. Dnes od ní upustí; aneb, což jest ještě obvyčejnější, osvojí si ještě druhou víru, — poctivým zůstane v každém případě. Bez pochyby je dnes možný mnohem větší počet přesvědčení než dříve: možný, to znamená dovolen, to znamená neškodný. Z toho vzniká tolerantnost k sobě samému. — Tolerantnost k sobě samému připouští více přesvědčení: kteráž sama žijí snáselivě pohromadě, vystříhajíce se, jako celý svět dnes, kompromittovati se. Čím se kompromittuje dnes člověk? Je-li důsledný. Jde-li v rovné čáře. Je-li méně než pětismyslný. Je-li pravý, ... Má obava je veliká, že moderní člověk je na některé neřesti prostě příliš pohodlný: že přímo vymírají. Všecko zlé, kteréž je podmíněno silnou vůlí — a snad neexistuje nic zlého bez volní síly —, se zvrhá v našem vlašném vzduchu v ctnost... Několik licoměrníků, které jsem poznal, napodobilo licoměrnost: byli, jako dnešního dne téměř každý desátý člověk, herci. —

19

Krásné a šeredné. — Nic není podmíněnější, řekněme omezenější, než náš pocit krásného. Kdo by si je chtěl mysliti jako odloučené od rozkoše člověka z člověka, ztratil by ihned všecku pevnou půdu pod nohama. »Krásné o sobě« je pouze slovo, ani ne pojem. V krásném člověk se stanoví měrou dokonalosti; ve vybraných případech se zbožňuje v něm. Druh nemůže ani jinak než takovým způsobem přitakovati sám k sobě. Jeho nejspodnější instinkt, totiž instinkt sebezachování a seberozšíření, vyzáruje ještě z takových sublimit. Člověk se domnívá, že svět sám je zahrnut krásou, — zapomíná sebe jako její příčiny. Jediné sám jej obdaroval krásou, ach! jenom příliš lidsky-přelidskou krásou ... V podstatě člověk se zrcadlí ve věcech, pokládá vše krásným, co mu obráží jeho obraz: soud »krásné« jest jeho druhovou ješitností... Skeptikovi smí totiž malá nedůvěra našeptati do ucha otázku: je

tím svět skutečněji zkrášlen, že právě člověk jej mní krásným? Zlidštil jej: toť vše. Ale nic, pranic nám nezaručuje, že by právě člověk byl vzorem krásného. Kdož ví, jak se vyjímá v očích nějakého vyššího soudce vkusu? Snad odvážně? snad dokonce obveselivě? snad trochu libovolně? »Ó Dionyse, božský, proč mne taháš za uši?« tázala se kdysi Ariadna svého filosofického milence za kteréhosi ze slavných dialogů na Naxu. »Nalézám jakýsi druh humoru ve tvých uších, Ariadno: proč nejsou ještě delší?«

20

Nic není krásné, pouze člověk je krásný: na této naivnosti tkví všecka estetika, jest její první pravdou. Připojme ihned její druhou pravdu: Nic není šeredné než zvrhající se člověk, — tím jest ohraničena říše estetického soudu. — Fysiologicky přepočteno, všecko šeredné oslabuje a kormoutí člověka. Připomíná mu úpadu, nebezpečnost, bezmocnost; pozbývá jím skutečně síly. Účinek šeredného lze měřiti dynamometrem. Kde člověk vůbec je deptán, tam větrí blízkost něčeho »šeredného«. Jeho pocit moci, jeho vůle k moci, jeho statečnost, jeho pýcha — klesá s šeredným, stoupá s krásným ... V tom i v onom případě činíme tžž závěr: praemissy k němu jsou nahromaděny v ohromném množství v instinktu. Šeredné se chápe jako pokyn a symptom degenerescence: co nejvzdáleněji připomíná degenerescence, vyvolává v nás soud »šeredné«. Každá známka vyčerpání, tíhy, stáří, zemdlenosti, každý druh nevolnosti, jako křeč, jako ochrnutí, především pach, barva, forma rozkladu, hniloby, a byť i jenom v poslední rozředenosti v symbol — toto vše vyvolává stejnou reakci, hodnotný soud »šeredné«. Nenávist tady výtrysku je: koho zde nenávidí člověk? Ale není pochyby: chátrání svého typu. Nenávidí zde z nehlubšího instinktu druhu; v této nenávisti je hrůza, opatrnost, hloubka, prozíravost, — je to nej hlubší nenávist, která existuje. Následkem ní umění jest hluboké ...

21

Schopenhauer. — Schopenhauer, poslední Němec, k němuž nutno míti zřetel (— jenž jest evropskou událostí jako Goethe, jako Hegel, jako Heinrich Heine, a ne pouze místní, »národní« událostí), je pro psychologa případem prvního řádu: totiž jeho zlovolně geniální pokus postaviti ve prospěch nihilistického celkového zhodnocení života do pole právě proti-instance, veliká sebe- uplatnění »vůle k životu«, exuberantní formy života. Interpretoval postupně umění, heroismus, genia, krásu, veliký soucit, poznání, vůli k pravdě, tragedii jako následné jevy »záporu« nebo záporové potřeby »vůle« — největší psychologické penězokazectví, které, odečtouc křesťanství, se vyskytuje v dějinách. Přihlédne-li se přesněji, je v tom pouze dědicem křesťanské interpretace: jenom že dovedl i to, co bylo křesťanstvím odmítnuto, velká kulturní fakta lidstva, ještě v křesťanském, to jest nihilistickém smyslu schvalovati (— totiž jako cesty k »vy koupení«, jako předběžné formy »vykoupení«, jako stimulantia potřeby »vykoupení« ...).

22

Beru jednotlivý případ. Schopenhauer mluví o kráse s těžkomyslným zárem, — proč poslední příčinou? Poněvadž v ní vidí most, po němž člověk se dostane dále, nebo pocítí chuti dostati se dále ... Jest mu vykoupením od »vůle« na okamžiky — vábí k vykoupení navždy ... Obzvláště ji velebí jako vykupitelku od »ohniska vůle«, od pohlavnosti, — v kráse vidí plodivý pud popřený ... Podivný světce! Někdo ti odporuje, obávám se, že příroda. K čemu existuje vůbec krása v tónu, barvě, vůni, rytmickém pohybu v přírodě? co vyráží krásu? — Na štěstí mu odporuje také filosof. Nemenší autorita než autorita božského Platona (— tak nazývá jej Schopenhauer sám) hájí jiné věty: že všechna krása dráždí k plození, — to že je právě proprium jejího účinku, od nejsmyslnějšího až nahoru v nej duchověj ší...

23

Platon jde dále. Práví s nevinností, pro níž je nutno, aby

člověk byl Řek a ne »křesťan«, že by neexistovala vůbec platónská filosofie, kdyby nebylo takových krásných jinochů v Athénách: pohled na ně teprve že uvádí duši filosofovu v erotické vytržení a nedopřává jí poklidu, pokud nepohrouzila semene všech vznešených věcí do takové krásné prsti. Také podivný světec! — člověk nedůvěřuje svému sluchu, i v případě, že důvěřuje Platonovi. Aspoň však se uhadne, že se filosofovalo v Athénách jinak, především veřejně. Nic není méně řecké, než pojmové předení pavučin nějakého poustevníka, amor intellectualis dei po způsobu Spinozovu. Filosofii po způsobu Platonovu by bylo spíše definovat jako erotické závodění, jako další vývoj a zvnitřnění staré agonální gymnastiky a jejích předpokladů... Co vyrostlo posléze z této filosofické erotiky Platonovy? Nová umělecká forma řeckého agonu, dialektika. — Upozorňuji ještě, proti Schopenhauerovi a Platonovi ke cti, že také všechna vyšší kultura a literatura klassické Francie vyrostla na půdě pohlavního zájmu. Možno u ní všady hledati galantnosti, smyslů, pohlavního závodění, »ženy«, — nebude se hledati nikdy nadarmo ...

24

Vart pour Vart. — Boj proti účelu v umění je vždy bojem proti moralisující tendenci v umění, proti jeho podřadnosti morálce, Vart pour Vart znamená: »čert vezmi morálku!« — Ale i toto nepřátelství ještě prozrazuje převahu předsudku. Když se vyloučil z umění účel morálního kázání a zlepšování lidí, nenásleduje z toho ještě dlouho, že jest umění vůbec bezúčelné, bezcílné, bezesmyslné, slovem Vart pour Vart — plaz, jenž se kousá do ocasu. »Raději žádného účelu než moralisující účel!« — tak mluví pouhá náruživost. Psycholog naopak se táže: co činí všechno umění? nechválí? neoslavuje? nevybírání? nevynáší? Tím vším posiluje nebo oslabuje jistá hodnocení... Je to jenom něco vedlejšího? náhoda? Něco, čeho by instinkt umělcův nebyl vůbec účasten? Aneb však: není to předpokladem toho, že umělec dovede ...? Směřuje jeho nejspodnější instinkt za uměním a ne

mnohem spíše za smyslem umění, za životem? za nějakou žádoucností života? — Umění je velké stimulans k životu: jak by bylo možné je chápati jako bezúčelné, jako bezcílné, jako Vart pour Vart? — Ještě zbývá otázka: umění zpodobuje také mnoho šeredného, tvrdého, pochybného ze života, — nezdá se, že tím zbavuje útrap života? — A skutečně, byli filosofové, kteří mu propůjčovali tento smysl: »zbaviti se vůle«, tomu učil Schopenhauer jako celkovému záměru umění, »naladiti k resignaci«, to ctil jako velkou užitečnost tragoedie. — Ale to je — naznačil jsem to již — optika pessimistova a »zlý pohled« —: nutno appellovati k umělcům samým. Co sděluje tragický umělec o sobě? Není to právě stav bez bázně před strašným a pochybným, které ukazuje? — Tento stav sám je vysokou žádoucností; kdo jej zná, uctívá jej nejvyššími poctami. Sděluje jej, musí jej sdělovati, za předpokladu, že jest umělcem, geniem sdělnosti. Statečnost a svoboda pocitu před mocným nepřitelem, před vznešenou strážní, před problémem, budícím hrůzu — tento vítězný stav právě volí a oslavuje tragický umělec. Před tragoedií slaví bojovně v naší duši své saturnalie; kdo je zvyklý utrpení, kdo vyhledává utrpení, heroický člověk velebí tragoedií své bytí, — jemu jediné předkládá tragik doušek této nejsladší ukrutnosti. —

25

Spokojiti se lidmi, míti své srdce pro každého otevřené jako dům, toť liberální, toť však pouze liberální. Srdce, která jsou schopna vznešeného pohostinství, poznají se podle četných zastřených oken a zavřených okenic: svých nejlepších místností uchovávají prázdných. Proč pak? — Poněvadž očekávají hostů, jimiž »se nespokojujeme«...

26

Neceníme se již dosti, sdělujeme-li se. Naše vlastní zážitky nejsou naprosto žvanivé. Nemohly by se sděliti, ani kdyby chtěly. Poněvadž jim chybí slova. Pro co máme slova, to jsme také již překonali. Ve všem mluvení tkví špetka opovržení. Řeč, zdá se, je

vynalezena pouze pro průměrné, prostřední, sdělné. Řečí mluvící již se vulgarisuje. — Z morálky pro hluchoněmé a jiné filosofy.

27

»Tento obraz je čarovně krásný!« ... Literární žena, neukojená, rozjitřená, pustá v srdci a útrokách, naslouchající s bolestnou zvědavostí vždy imperativu, který šeptá z hlubin její organisace »aut liberi aut liberi«: literární žena, s dostatek vzdělaná, by rozuměla hlasu přírody, i když mluví latinsky, a s druhé strany s dostatek ješitná a husa, by v skrytu mluvila sama se sebou také ještě francouzský »je me verrai, je me lirai, je m extasierai et je dirai: Possible, que fai eu tant desprit?« ...

28

»Neosobní« se dostávají k slovu. — »Nic není nám snadnější, než býti moudří, trpěliví, povzneseni. Crčíme olejem shovívavosti a soucitu, jsme absurdním způsobem spravedliví, odpouštíme vše. Právě proto bychom se měli chovati poněkud přísněji; právě proto bychom si měli časem vypěstovati nějaký malý affekt, nějakou malou affektní neřest. Je nám to třeba krušné; a mezi sebou snad se smějeme aspektu, kterého tím skýtáme. Ale co to zpomůže! Nezbyvá nám už jiného způsobu, jak překonati sebe: toť naše asketika, naše kajicnictví« ... Státí se osobním — ctnost »neosobního« ...

29

Z promoce na doktora. — »Co jest úkolem všeho vyššího školství?« — Aby udělalo z člověka stroj. — »Co je prostředkem k tomu?« — Musí se naučiti nuditi se. — »Jak se toho dociluje?« — Pojmem povinnosti. — »Kdo jest jeho vzorem v této věci?« — Filolog: učí dříti jako mezek. — »Kdo je dokonalým člověkem?« — Státní úředník. — »Která filosofie skýtá nejvyšší formule pro státního úředníka?« — Kantova: státní úředník jako věc o sobě ustanovený za soudce nad státním úředníkem jako jevem. —

30

Právo na hloupost. — Znavený a pomalu dýchající

pracovník, jenž zírá dobromyslně, jenž nechá věci jiti, jak jdou: tato typická figura, s níž se nyní, ve věku práce (a »říše«! —), setkáváme ve všech třídách společnosti, činí dnes nárok právě na umění, počítajíc v to knihu, především žurnál, — oč mnohem více na krásnou přírodu, Itálii... Člověk večera, se »zasnulými divokými pudy«, o nichž mluví Faust, potřebuje letního pobytu na venkově, mořských lázní, ledovců, Bayreuthu... V takových věcích má umění právo na čirou pošetilost, — jako na jakýsi druh prázdnin pro ducha, vtip a srdce. Tomu rozuměl Wagner. Čirá pošetilost opět ozdravuje ...

31

Ještě problém diaety. — Prostředky, jimiž se bránil Julius Caesar proti choroblivosti a bolesti hlavy: ohromné pochody, nej prostší způsob života, nepřetržitý pobyt pod širým nebem, neustálé útrapy — toť, zhruba počítáno, vůbec udržovací a ochranná opatření proti extrémní zranitelnosti subtilního stroje, pracujícího pod nejvyšším tlakem, jenž se zove geniem. —

32

Immoralista mluví. — Filosofovi není nic více proti chuti než člověk, pokud si žádá ... Vidí-li člověka jediné za jeho konání, vidí-li toto nejstatečnější, nejlstivější, nej vytrvalejší zvíře zbloudilé i do labyrintních bědností, jak podivuhodným se mu jeví člověk! Povzbuzuje ho ještě... Ale filosof opovrhne žádajícím si člověkem, také »žadoucným« člověkem — a vůbec všemi žádoucnostmi, všemi ideály člověkovými. Kdyby mohl filosof býti nihilistou, byl by nihilistou, poněvadž nalézá nicotu za všemi ideály člověkovými. Aneb ještě ani ne nicoty — nýbrž pouze ničemné, absurdní, nemocné, zbabělé, mdlé, všechny druhy kvasnic z vypitého poháru jeho života ... Člověk, jenž jest jako realita lak pocty hodný, jak se přihází, že nezasluhuje úcty, pokud si žádá? Jest mu pykati za to, že jest jako realita tak zdatný? Jest mu všechno jeho konání, napětí hlavy a vůle ve všem konání, vyrovnati protahováním údů v imaginárním a absurdním? —

Dějiny jeho žádoucností byly dosud člověkovy partie honteuse: máme se stříci příliš dlouho v nich čisti. Člověka ospravedlňuje jeho realita, — bude jej ospravedlňoval věčně. Oč je skutečný člověk mnohem cennější, přirovnán k nějakému pouze žádanému, vysněnému, vysmrádanému a vylhanému člověku? ... k nějakému ideálnímu člověku? ... A jediný ideální člověk je filosofovi proti chuti.

33

Přirozená hodnota egoismu. — Sobectví je tak cenné, jak cenný je fyziologicky ten, kdo jest jím nadán: může býti velice cenné, může býti ničemné a hodné opovržení. Na každého jednotlivce smí se hleděti podle toho, představuje-li stoupající nebo sestupující linii života. Rozhodnu vše o tom, máme také kánon, jakou cenu má jeho sobectví. Představuje-li stoupání této linie, jest jeho hodnota skutečně neobyčejná, — a vzhledem k celkovému životu, který jím činí o krok dále, může býti péče, by se udrželo, opatřilo jeho optimum podmínek, i extrémní. Jednotlivce, »individuum«, jak lid a filosof to dosud chápali, jest přece jenom omyl: není ničím o sobě, nijakým atomem, »článkem řetězu«, ničím pouze zděděným z druhdy, — je celou jednou linií člověk až k němu samému ještě ... Představuje-li sestupující vývoj, úpadek, chronickou zrudnost, ochořelost (— nemoce jsou, zhruba počítáno, již následnými jevy úpadku, ne jeho příčinami), přísluší mu málo hodnoty, a první spravedlivost chce, aby zdařilým ubíral tak málo, jak možno. Je pouze ještě jejich parazitem ...

34

Křesťan a anarchista. — Žádá-li anarchista, jako obústek chátrajících vrstev společnosti, s krásným rozhořčením »práva«, »spravedlnosti«, »stejných práv«, stojí tím jenom pod tlakem své nekultury, která nedovede pochopiti, proč vlastně trpí, — čím je chud, životem ... Příčinný pud je v něm mocen: někdo je nutně vinen, že mu se daří zle . . . Také mu působí »krásné rozhořčení

samo již dobře, je požitkem pro všechny chudáky láti, — skýtá jim malé opojenosti mocí. Již nárek, naříkati si může dodati životu půvabu, pro něž se snese: jemnější dávka msty je v každém nářku, vyčítá se vlastní špatný stav, za okolností i vlastní špatnost těm, kdož jsou jinací, jako bezpráví, jako nedovolené nadpráví. »Jsem-li já canaille, měl bys jí ty také býti«: s touto logikou se dělá revoluce. — Naříkati si nemá v žádném případě ceny: vyplývá ze slabosti. Přičítá-li člověk svůj špatný stav jiným nebo sobe samému — ono činí socialista, toto na příklad křesťan —, není v tom nijakého podstatného rozdílu. Společnou, řekněme také nedůstojnou okolností je zde, že má býti někdo vinen tím, že trpíme — slovem, že si trpící předpisuje proti svému utrpení med msty. Objekty této potřeby msty jako potřeby rozkoše jsou příležitostné příčiny: trpící nalézá všady příčiny, by si schladil svou malou mstu, — je-li křesťan, ještě jednou řečeno, nalézá je v sobe . . . Křesťan a anarchista — oba jsou *décadents*. — Ale i když křesťan odsuzuje, hanobí, špiní »svět«, činí tak ze stejného pudu, z něhož socialistický dělník odsuzuje, hanobí, špiní společnost: i »poslední soud« jest ještě sladkou útěchou msty — revolucí, jak jí očekává také socialistický dělník, jenom trochu dále myšlenou ... I »onen svět« — k čemu nějaký onen svět, kdyby nebyl prostředkem, aby se pošpinil tento svět? ..

35

Kritika dekadentní morálky. — Altruistní« morálka, morálka, za níž zakrsá sobectví —, zůstane za všech okolností špatným příznakem. To platí o jednotlivci, to platí obzvláště o národech. Nedostává se nej lepšího, počne-li se nedostávati sobectví. Voliti instinktivně soběškodlivé, býti vábenu »nezištnými« motivy, skýtá bezmála formule pro *décadence*. »Nehledati svého užitku« — toť pouze morální fíkový list pro zcela jinou, tototíž fysiologickou skutečnost: »nedovedu již naléztí svého užitku« . . . Disgregace instinktů! — Je s ním konec, jakmile se stane člověk altruistním. — Místo, by děl naivně, »já už

nestojím za nic«, praví morální lež v ústech dekadentových: »Nic nestojí za nic, — život nestojí za nic« ... Takový soud zůstává posléze velikým nebezpečstvím, působí nakažlivě, — na celé morbidní půdě společnosti vzbudí brzy v tropickou pojmovou vegetaci, brzy jako náboženství (křesťanství), brzy jako filosofie (schopenhauerovství). Za okolností otrávil taková vegetace jedovatého stromoví, vyrostlá z hniloby, svým výpachem daleko, na tis.íciletí život. ..

36

Morálka pro lékaře. — Nemocný je cizopasníkem společnosti. V jistém stavu je neslušné ještě déle žiti. Další vegetování v zbabělé závislosti od lékařův a praktik, když se byl ztratil smysl života, právo na život, mělo by u společnosti vyvolávat hluboké opovržení. Lékaři pak by měli býti prostředníky tohoto opovržení, — ne receptův, ale každého dne novou dosi hnsu před svým chorým ... Stvořiti novou zodpovědnost, lékařovu zodpovědnost, pro všechny případy, kde nejvyšší zájem života, stoupajícího života, požaduje nejnešetrněji potlačiti a odsunouti zvrhající se život — na příklad pro právo na plození, pro právo býti zrozen, pro právo žiti... Zemřiti pyšným způsobem, není-li již možno žiti pyšným způsobem. Smrt, zvolená dobrovolně, smrt v pravý čas, za jasné mysli a radosti, provedená v kruhu dítek a svědků: že jest možné ještě skutečné loučení, kdyžť je zde ještě ten, jenž se loučí, rovněž skutečné ocenění dosaženého a chtěného, shrnutí života — všechno v protikladu k ubohé a hrozné komoedii, kterou křesťanství provádělo s hodinou smrti. Nemá se křesťanství nikdy zapomenouti, že zneužilo slabosti umírajícího, by znásilnilo svědomí, že zneužilo sám způsob smrti k hodnotným soudům o člověku a minulosti! — Zde běží o to, by se uplatnilo přes všechny zbabělosti předsudku především správné, to jest fyziologické ocenění tak zvané přirozené smrti: kteráž je na konec také jediné »nepřirozenou« smrtí, sebevraždou. Člověk nehne nikdy nikým jiným, leč sebou samým. Jenom že je to smrt

za nejpovržlivějších podmínek, nesvobodná smrt, smrt v nepravý čas, zbabělecká smrt. Měli bychom, z lásky k životu —, smrt chtít jinou, svobodnou, vědomou, bez náhody, bez přepadu ... Konečně radu pro pány pessimisty a jiné décadents. Není v naší moci zabránit, bychom nebyli zrozeni: ale můžeme tuto chybu — neboť časem je to chyba — opět napravit. Odstraníme-li se, vykonáme nej úctyhodnější skutek, jenž existuje: zasloužíme si tím bezmála žiti... Společnost, co dím! život sám má z toho větší prospěch, než z nějakého »života« v odříkání, bledniče a jiné ctnosti —, sprostili jsme ostatní pohledu na sebe, sprostili jsme život námítky... Pessimismus, pur, vert, dokazuje se teprve sebevývratem pánů pessimistů: nutno jíti v jeho logice o krok dále, popřít život nejen »vůli a představou«, jak učinil Schopenhauer —, nutno popřít nejprve Schopenhauera . . . Pessimismus, mimochodem řečeno, byt' byl na výsoť nakažlivý, nerozmnožuje přes to choroblivosti nějaké doby, nějakého pokolení v celku: jest jejím výrazem. Propadá se mu, jako se propadá choleře: je třeba, by člověk byl pro něj už dosti morbidně založen: pessimismus sám nezpůsobí ani o jednoho dekadenta více. Připomínám výsledku statistiky, že léta, v nichž zuří cholera, se neodlišují souhrnným číslem úmrtnosti od jiných ročníků.

37

Zda jsme se stali morálnějšími. — Proti mému pojmu »mimo dobro a zlo« vyvstala, jak bylo očekávati, všechna ferocita morálního zhlupění, jež platí v Německu, jak známo, za morálku samu — : mohl bych o tom vypravovati roztomilé historky. Především se mi předložila nepopíratelná převaha« naší doby v mravním soudě, bych ji promyslí, náš pokrok, zde skutečně učiněný: takového Césara Borgiy že nelze, u přirovnání k nám, naprosto klásti za »vyššího člověka«, za jakéhosi nadčlověka, jak činím já .. . Švýcarský redaktor, z redakce »Bundu«, zašel tak daleko, neopomenuv vyjádřiti svou úctu před statečností k takové odvážnosti, že »chápal« význam mého díla v ten smysl,

že jím navrhuji odstraniti všechny slušné city. Velice povděčen! — Dovoluji si za odpověď nadhoditi otázku, zda jsme se stali skutečně morálnějšími. Že kde kdo se to domnívá, jest již námitkou proti tomu ... My moderní lidé, velice útlí, velice zranitelní a projevující a přijímající sta šetrností, domýšlíme se skutečně, že toto útlé lidství, jež představujeme, tato dosazená souhlasnost v shovívavosti, v ochotě pomáhati, ve vzájemné důvěře je pozitivním pokrokem, že jsme tím daleko překonali lidi renaissance. Ale tak smýšlí každá doba, tak jest jí smýšleti. Jisto je, že bychom nesměli se vsaditi do renaissančních okolností, ba ani nevmysliti: naše nervy by nesnesly oné skutečnosti, nemluvíc ani o našich svalech. Touto neschopností není však dokázán nijaký pokrok, nýbrž jenom jiná, pozdější uzpůsobenost, slabší, útlejší, zranitelnější, z níž nutně se vyvíjí morálka, bohatá šetrnostmi. Odmyslíme-li si svou útlost a pozdnost, svou fyziologickou zestárlost, pozbyla by také naše morálka »zlidštění« ihned své ceny — o sobě nemá žádná morálka ceny — : vyvolala by v nás samých zhrdání. Nepochybujme s druhé strany o tom, že bychom my moderní svou humanitou, silně vyvatovanou, jež naprosto nechce naraziti nikde o kámen, skýtali vrstevníkům Cesara Borgiy komoedie, za níž by se usmáli k smrti. Skutečně, jsme nad míru nedobrovolně šprýmovni svými moderními »ctnostmi« ... Úbytek instinktů nepřátelských a budících nedůvěru — a to by byl přece náš »pokrok« — značí jenom jeden z následků všeobecného úbytku vitality: stojí stokrát více námahy, více opatrnosti prosaditi tak podmíněné, tak pozdní bytí. Tu si navzájem pomáháme, tu je každý po jistý stupeň nemocným a každý ošetřovatelem nemocných. To se zove pak »ctností« —: mezi lidmi, kteří znali život ještě jinaký, plnější, mrhavější, překypovější, bylo by se to jmenovalo jinak, »zbabělostí« snad, »ubohostí«, »babskou morálkou« ... Naše zmírněnost mravů — toť má věta, toť, chcete-li, moje novota — je následek úpadu; tvrdost a hroznost mravů může býti naopak následek přebytku života. Pak

totiž smí člověk také mnoho se odvážiti, mnoho vyzývati, mnoho rovněž vymrhati. Co bylo dříve kořením života, pro nás by bylo jedem ... Býti indifferentní — také to je formou síly — na to jsme rovněž příliš staří, příliš pozdní: naše morálka soucitnosti, před níž jsem první varoval, to, co by mohlo se zváti Vimpresionisme morale, jest o výraz více fyziologické předražditelnosti, která je vlastní všemu, co je décadent. Ono hnutí, které se pokusilo Schopenhauerovou morálkou soucitu se předvésti vědecky — velice nešťastný pokus! —, je vlastní dekadentní hnutí v morálce, jest jako takové hluboce příbuzné s křesťanskou morálkou. Silné doby, vznešené kultury vidí v soucitu, »v lásce k bližnímu«, v nedostatku osobitosti a sebevědomí cosi opovrhlivého. — Doby jest měřiti dle jejich pozitivních sil — a tady vyplývá doba renaissance, tolik mrhačná a bohatá osudností, jako poslední velká doba, a my, my moderní, se svou úzkostlivou péčí o sebe a láskou k bližnímu, se svými ctnostmi práce, skromnosti v nárocích, právnosti, vědeckosti — shromažďující, oekonomičtí, machinální — jako slabá doba .., Naše ctnosti jsou podmíněny, jsou vyvolány naší slabostí... »Rovnost«, jistá faktická připodobněnost, jež dochází jen výrazu v theorii o »rovných právech«, náleží podstatně k úpadu: propast mezi člověkem a člověkem, stavem a stavem, mnohost typů, vůle, býti sám sebou, odlišovati se, to, co zovu pathosem distance, je vlastní každé silné době. Rozpínavost, světlost mezi extremy se zmenšuje dnes neustále, — extrémy samy se stírají posléze až k podobnosti... Všechny naše politické theorie a státní ústavy, »německé říše« naprosto nevyjímajíc, jsou následnosti, následné nutnosti úpadu; nevědomý účinek dekadence se stal pánem až do ideálů jednotlivých věd. Mou námitkou proti veškeré sociologii v Anglii a Francii zůstává, že zná ze zkušenosti pouze úpadkové útvary society a bere úplně nevinně vlastní úpadkové instinkty za normu sociologického hodnocení. Chátrající život, úbytek veškeré organisující, to jest, dělící, rozvírající propasti, podřazující a

nadřazující síly se formuluje v sociologii dnešku za ideál!.. Naši socialisté jsou *décadents*, ale také pan Herbert Spencer je *décadent*, — vidí ve vítězství altruismu něco žadoucného!...

38

Můj pojem svobody. — Hodnota nějaké věci netkví mnohdy v tom, čeho jí se dosahuje, nýbrž v tom, co se zaplatí za ni, — co nás stojí. Dám příklad. Liberální instituce přestanou být ihned liberální, jakmile jich se dosáhne: není později horších a důkladnějších škůdců svobody než liberální instituce. Ví se, co dokáží: podkopají vůli k moci, jsou nivellisací hor a údolí, povýšenou na morálku, činí malým, zbabělým a požívačným, — jimi triumfuje pokaždé stádné zvíře. Liberalismus: po česky stádná zhovaděnost... Tytéž instituce, pokud se vydobývají ještě, vyvolávají zcela jiné účinky; podporují pak skutečně svobodu mocným způsobem. Přihlédneme-li přesněji, je to boj, jenž vyvolává tyto účinky, boj o liberální instituce, který jako boj nechává trvati illiberální pudy. A boj vychovává k svobodě. Neboť co je svoboda? Že máme vůli k vlastní zodpovědnosti. Že zachováváme pevně distance, která nás odděluje. Že se staneme lhostejnějšími k útrapě, tvrdosti, strádání, ano i k životu. Že jsme ochotni obětovati své věci lidí, sebe samého neodpočítávajíc. Svoboda znamená, že mají mužské, bojovné a vítězné instikty vládu nad jinými instikty, na příklad nad instikty »štěstí«. Osvobozený člověk, oč více osvobozený duch, šlape nohama po opovržlivém způsobu blahobytu, o němž sní kramáři, křesťané, krávy, ženy, Angličané a jiní demokraté. Svobodný člověk je bojovník. — Dle čeho se měří svoboda, u jednotlivce i národů? Dle odporu, který nutno překonati, dle námahy, kterou stojí udržeti se nahoře. Nejvyššího typu svobodných lidí by bylo hledati tam, kde stále se přemáhá největší odpor: pět krokův od tyrannie, těsně u prahu nebezpečství rabství. Toť psychologicky pravdivé, rozumějí-li se zde »tyranny« neúprosné a hrozné instikty, vyvolávající proti sobě maximum autority a

kázně — nejkrásnějším typem Julius Caesar —; toť také politicky pravdivé, učíte jen obchůzku dějinami. Národové, kteří měli nějakou hodnotu, stali se hodnotnými, nestali se hodnotnými nikdy za liberálních institucí: veliké nebezpečství udělalo z nich něco, co zasluhuje úcty, nebezpečství, které nás učí teprve znáti naše prostředky, naše ctnosti, naši zbroj a zbraně, našeho ducha, — které nás nutí, bychom byli silni... První zásada: jest nám nutné míti potřebu, býti silni: jinak se nestaneme nikdy silnými. — Velké hřízně pro silný, pro nejsilnější druh člověkův, existovavší dosud, aristokratické obce pospolité po způsobu Říma a Benátek, chápaly svobodu přesně ve smyslu, v jakém chápu já slovo svoboda: jako něco, co máme a čeho nemáme, co chceme a čeho dobýváme ...

39

Kritika modernosti. — Naše instituce nejsou již k ničemu: v tom se shodujeme všichni. Ale tím nejsou vinny ony, ale my. Když jsme pozbyli všech instinktů, z nichž vyvstávají instituce, pozbýváme institucí vůbec, poněvadž my se nehodíme již k nim. Demokratismus byl v každé době úpadkovou formou organisující síly: označil jsem již v Lidském, prelidském I, 318 moderní demokracii i s jejími polovičatostmi, jako »německá říše«, jako úpadkovou formu státu. Aby byly instituce, je nutný jistý druh vůle, instinktu, imperativu, antiliberální až po zlobu: vůle k tradici, k autoritě, k zodpovědnosti na celá století, k solidaritě řetězů pokolení do předu i do zadu in infinitum. Je-li zde tato vůle, založí se něco jako impérium Romanům: nebo jako Rusko, jediná moc, jež má dnes v těle trvání, jež může čekati, jež může ještě něco slibovati, — Rusko, protikladný pojem k ubohému evropskému malostátnictví a nervositě, dostupivší založením německé říše kritického stavu ... Celý západ nemá již oněch instinktů, z nichž vyvstávají instituce, z nichž vyvstává budoucnost: jeho modernímu duchu« nejde snad nic tolik proti srsti. Žije se pro dnešek, žije se velmi rychle, — žije se velmi nezodpovědně: tomu

právě se říká »svoboda«. Co z institucí dělá instituce, tím se opovrhne, to se nenávidí a odmítá: domníváme se, že jsme v nebezpečnosti nového otroctví, kde jen se ozve slovo »autorita«. Tak daleko sahá décadence v hodnotném instinktu našich politiků, našich politických stran: dávají instinktivně přednost tomu, co rozkládá, co urychluje konec ... Svědectvím moderní manželství. Z moderního manželství zřejmě unikla všechna rozumnost: což však neskýtá námitky proti manželství, nýbrž proti modernosti. Rozumnost manželství — tkvěla v tom, že jediný muž měl juristickou zodpovědnost: tím mělo manželství těžiště, kdežto dnes kulhá na obě nohy. Rozumnost manželství — tkvěla v jeho principiální nerozlučnosti: tím se mu dostávalo akcentu, jenž dovedl si zjednat sluchu proti náhodě citu, vášně a okamžiku. Tkvěla rovněž v zodpovědnosti rodin za výběr manželů. Za vzrůstající shovívavosti ve prospěch sňatku z lásky přímo se eliminoval základ manželství, to, co z něho dělá instituci. Nikdy a nikde se nezaloží nějaká instituce na idiosynkrasii, nezaloží se manželství, jak řečeno, na »lásce«, — založí se na pohlavním pudu, na pudu po vlastnictví (žena a dítě jako vlastnictví), na pudu panovačnosti, jenž si neustále organisuje nejmenší útvar vlády, rodinu, jenž potřebuje dětí a dědicův, aby udržel také fyziologicky dosaženou míru moci, vlivu, bohatství, aby připravoval dlouhé úkoly a solidaritu instinktu mezi stoletími. Manželství jako instituce obsahuje už přitakání k největší, nejtrvanlivější organizační formě: nemůže-li společnost sama jako celek za sebe ručiti až do nejvzdálenějších pokolení, nemá manželství vůbec smyslu. — Moderní manželství pozbylo svého smyslu, — proto se odstraňuje. —

40

Dělnická otázka. — Hloupost, v podstatě zvrhlost instinktů, která je dnes příčinou všech hloupostí, tkví v tom, že existuje dělnická otázka. Po jistých věcech se netážeme: první imperativ instinktu. — Nepostihují naprosto, co chce se počítí s evropským

dělníkem, když se udělala z něho nejprve otázka. Vede se mu přespříliš dobře, by krok za krokem se netázal více, netázal neskromněji. Má posléze velký počet pro sebe. Úplně pominula naděje, že zde se vytvoří v třídu skromný a soběstačný druh člověkův, jakýsi typ Číňanův: a to by bylo mělo smysl, to by bylo bývalo přímo nutností. Co se učinilo? — Vše, aby se zničil i předpoklad pro to v zárodku, — zničily se nejnezodpovědnější bezmyšlenkovitostí pradůkladně instinkty, jimiž se stane dělník možným jako třída, možným sám sobě. Učinili dělníka schopného vojenské služby, dalo se mu spolčovací právo, politické hlasovací právo: což divu, pocituje-li dělník své existence dnes již za nuzný stav (morálně vysloveno za bezprávi —)? Ale co se chce? ještě jednou otázáno. Chce-li se nějaký účel, nutno chtíti také prostředky: chce-li někdo otroky, je blázen, vychovává-li je na pány.

41

»Svoboda, které nemíním. . .« — Je-li člověk v takových dobách, jako dnes, ponechán svým instinktům, je to o dopuštění více. Tyto instinkty si odporují, ruší se, hubí se navzájem; definoval jsem již moderní jako filosofický rozpor se sebou. Rozumnost výchovy by chtěla, aby pod železným tlakem byl aspoň jeden z těchto pudových systémů paralysován, by jinému umožnil nabýti sil, zesílit, ovládnouti. Dnes by bylo třeba individuum učiniti teprve možným, tím, že by se oklestilo: možným, to jest celým ... Opak se děje: nárok na nezávislost, na svobodný rozvoj, na *laisser aller* se činí nejhorkokrevněji právě oněmi, pro něž by nijaká otěž nebyla dosti přísná — to má platnost in politicis, to má platnost v umění. Ale toť symptom *décadence*: náš moderní pojem »svoboda« jest o důkaz více pro zvrhlost instinktů.

42

Kde je třeba viry. — Nic není vzácnějšího mezi moralisty a světci než počestnost; snad říkají opak, snad tomu věří sami. Je-li

totiž nějaká víra užitečnější, účinnější, přesvědčivější než vědomá licoměrnost, stane se v brzku licoměrnost z instinktu nevinnosti: první věta, by se porozumělo velkým světcům. Také u filosofů, jiného druhu světců, je důsledkem všeho jejich řemesla, že připouštějí pouze jisté pravdy: totiž takové, jimiž se dostává jejich řemeslu veřejné sankce, — po kantovsku řečeno, pravdy praktického rozumu. Vědí, co jim nutno dokázati, v tom jsou praktičtí, — poznávají se navzájem dle toho, že se shodují co do »pravd«. — »Neselžeš«. — po česky: strážte se, pane filosofe, říci pravdu ,..

43

Konservativcům pověděno do ucha. — Co se nevědělo dříve, co se ví dnes, co by mohlo se věděti —, zpětné vytváření, obrat nazpět v kterémkoli smyslu a stupni není naprosto možný. My fyziologové aspoň to víme. Ale všichni kněží a moralisté věřili v to, — chtěli lidstvo přivést nazpět k dřívější míře ctnosti, zešroubovati je na ni. Morálka byla vždy Prokrustovým ložem. I politikové napodobili v této věci kazatele ctnosti: existují také ještě dnes strany, které mají ve svých snech za cíl rači chůzi všech věcí. Ale nikomu není dovoleno býti rakem. Nic plátno: musí se ku předu, chci říci krok za krokem dále v dekadenci (— toť moje definice moderního »pokroku« ... Je možno zdrzeti tento vývoj a zdržením zvrhlost samu staviti, nashromážditi, učiniti vehementnější a nenadálejší: více učiniti nelze.

44

Můj pojem genia. — Velcí mužové jsou jako velké doby výbušnými látkami, v nichž je nakupena ohromná síla; jejich předpokladem je vždy, historicky i fyziologicky, že na ně dlouho se shromažďovalo, hromadilo, spořilo a uchovávalo, — že dlouho se neudál výbuch. Když napětí v masse přílišně vzrostlo, dostačí nejnáhodnější podnět, aby se vyvolal na svět »genius«, »čín«, velká sudba. Co sejde pak po okolí, po věku, po »duchu doby«, po »veřejném mínění«! — Vezměme případ Napoleonův. Francie z

doby revoluce a ještě více Francie z doby před revolucí by byla ze sebe vytvořila opačný typus, než byl typus Napoleonův: vytvořila jej také. A že byl Napoleon jiný, dědicem silnější, delší, starší civilisace, než byla civilisace, která se měnila ve Francii v páru a trosky, ovládl tu, byl zde jediný vládcem. Velcí lidé jsou nutni, doba, v níž se objeví, je náhodná; že ji téměř vždy ovládnou, tkví pouze v tom, že jsou silnější, že jsou starší, že se shromažďovalo na ně déle. Mezi geniem a jeho dobou existuje poměr jako mezi silným a slabým, také jako mezi starým a mladým; doba je relativně vždy mnohem mladší, řídkší, nezletilejší, nejistější, dětinštější. — Že se soudí o tom dnes ve Francii velice jinak (v Německu také: ale po tom nesejde), že se tam stala theorie milieu, opravdová neurotická theorie svatosvatou a téměř vědeckou a že dochází víry dokonce i mezi fisiology, to »nepáchne pěkně«, to vyvolává v člověku smutné myšlenky. — Nerozumí se tomu také v Anglii jinak, ale nad tím se nebude nikdo rmoutiti. Angličanovi jsou jenom dvě cesty otevřeny, jak se vyrovnati s geniem a »velikým mužem«: buď demokraticky po způsobu Bucklovu nebo nábožensky po způsobu Carlylovu. — Nebezpečenství, tkvící ve velikých lidech a dobách, je neobyčejné; vyčerpanost všeho druhu, sterilita následuje v patách za nimi. Veliký člověk je konec; veliká doba, renaissance na příklad, je konec. Genius — v díle, v činu — je nutně mrhač: že se vydá, v tom jest jeho velikost... Instinkt sebezáchovám je takměř vypiat; přemohutný tlak vypryšťujících sil zakazuje mu každou takovou obezřelost a opatrnost. Zove se to »obětovností«; velebí se tu jeho »heroismus«, jeho lhostejnost k vlastnímu blahu, jeho oddanost nějaké ideji, velké věci, vlasti: vesměs zlerozumění... Vytryskuje, překypuje, vyčerpává se, nešetří se, — fatálně, neodvratně, nedobrovolně, jako vystoupení řeky z břehů je nedobrovolné. Ale že se vděčí takovým výbušným za mnohé, darovalo se jim naopak také mnoho, na příklad jakási vyšší morálka ... Tot způsob lidské vděčnosti: zlerozuměti svým dobrodincům. —

Zločinec a co je mu příbuzné. — Zločinecký typus, toť typus silného člověka za nepříznivých podmínek, onemocnělý silný člověk. Chybí mu pustiny, jisté volnější a nebezpečnější přírody a formy bytí, v níž existuje právem vše, co je zbraní a zbrojí v instinktu silného člověka. Jeho ctnosti jsou dány společností do klatby; jeho nejživější pudy, které si přinesl, srostou velmi brzy se stísňujícími affekty, s podezřením, bázní, nectí. Ale toť skoro recept na fyziologickou zvrhlost. Stává se anaemickým, komu to, co nejlépe dovede, nejraději by dělal, je dělati podtají, za dlouhého napětí, opatrnosti, chytrosti; a poněvadž účinem svých instinktů sklízí vždy jenom nebezpečenství, pronásledování, dopuštění — obrací se také jeho cit proti těmto instinktům — pociťuje jich fatalistický. Společnost je to, naše krotká, průměrná, okleštěná společnost, v níž samorostlý člověk, který přichází z hor nebo z dobrodružství na moři, nutně se zvrhne v zločince. Aneb téměř nutně: neboť jsou případy, kdy takový člověk se projeví silnějším nežli společnost: Korsičan Napoleon je nejslavnějším případem. Pro problém, o který zde běží, je svědectví Dostojevského významné — Dostojevského, jediného psychologa, mimochodem řečeno, od něhož jsem měl čemu se naučiti: náleží mezi nejkrásnější šťastné náhody mého života, ještě více dokonce než objev Stendhalův. Tento hluboký člověk, jenž měl desetkrát pravdu, že si málo vážil povrchních Němců, pociťoval sibiřských trestanců, v jejichž středu dlouho žil, samých těžkých zločinců, pro něž nebylo již návratu do společnosti, velice jinak, než sám očekával — přibližně jako vyřezaných z nej lepšího, nej tvrdšího a nejdrahocennějšího dřeva, které vůbec roste na ruské půdě. Sevšeobecněme případ zločincův: myslíme si povahy, kterým z nějaké příčiny chybí veřejného souhlasu, které vědí, že nejsou pociťovány jako blahodárné, jako užitečné, — onen čandalovský pocit, že neplatíme za rovného, nýbrž za vyvrženého, nehodného, znečišťujícího. Všechny takové povahy mají barvu podzemního

na myšlenkách a činech; u nich se stává všecko bledším než u oněch, na jejichž bytí spočívá světlo denní. Ale téměř všechny existenční formy, které dneska vyznamenáváme, žily druhdy v tomto polovičním hrobovém vzduchu: vědecký charakter, artista, genius, svobodný duch, herec, kupec, veliký vynálezce ... Pokud platil kněz za nejvyšší typus, byl znehodnocen každý cenný druh člověkův... Nadejde doba — slibuji to — kdy bude platiti za nejnižší typus, za našeho čandalu, za nejprolhanější, za nejneslušnější druh člověkův... Obracím pozornost k tomu, jak ještě nyní, za nejmírnějšího regimentu mravu, který kdy panoval na zemi, nebo aspoň v Evropě, přibližuje každá ústrannost, každé dlouhé, předlouhé podspod, každá neobyčejná, neprůzračná forma bytí k onomu typu, jež dokonává zločinec. Všichni novotáři ducha mají po nějakou dobu na čele sinavé a fatalistní znamení čandalovo: ne, že by tak byli pocítováni, nýbrž že sami cítí strašnou propast, která je dělí od všeho zvyklého a uctívaného. Téměř každý genius zná jako jeden ze svých vývoju »catilinárskou existence, pocit nenávisti, pomsty a vzpoury proti všemu, co již jest, co již neniká... Catalina — praeexistenční forma každého Caesara.

46

Zde je vyhlídka volná. — Může býti výši duše, mlčí-li filosof; může býti láskou, odporuje-li si; je možná zdvořilost poznávajícího, která lže. Nebylo řečeno bez jemnosti: *il est indigne des grands coeurs de répandre le trouble qu'ils ressentent*: jenom je nutno připojiti, že může býti rovněž velikostí duše, nebáti se nejnedůstojnějšího. Žena, která miluje, obětuje svou čest; poznávající, který »miluje«, obětuje snad svou lidskost; bůh, jenž miloval, stal se Židem ...

47

Krása není nahodilostí. — Také krásy nějaké rasy nebo rodu, jeho půvabu a dobroty ve všech posuncích se vydobývá prací: jest, jako genius, závěrečným výsledkem akumulované práce

pokolení. Bylo nám přinésti dobrému vkusu velké oběti, bylo nám učiniti pro něj mnohé, zanechati mnohého — sedmnácté století Francie je v obém hodno podivu —, bylo nám v něm míti princip volby, pro společnost, místo, oděv, ukojení pohlavního pudu, bylo nám dáti přednost kráse před prospěchem, zvykem, míněním, leností. Nejvyšší pravidlo: jest nám »nespustiti se« ani před sebou. — Dobré věci jsou nadmíru drahé: a vždy platí zákon, že ten, kdo je má, jest jiný než ten, kdo jich získává. Všechno dobré je dědictvím: co není zděděno, je nedokonalé, je počátek ... V Athénách za doby Ciceronovy, jenž vyslovuje svůj údiv nad tím, mužové a jinoši předstihovali ženy velice krásou: ale jaké práce a námahy ve službách krásy požadovalo tam mužské pohlaví od sebe po celá století! — Nesmíme se zde totiž zmýlit v methodice: pouhá kázeň citův a myšlenek je téměř ničím (— zde tkví velké nedorozumění německého vzdělání, které je zcela illusorní): nejprve je nutno přemluvit tělo. Přísné zachovávání významných a vybraných posunků, závaznost žítí jenom s lidmi, kteří »se nespouštějí«, dostačí úplně, abychom se stali významnými a vybranými: za dvě, tři pokolení jest již vše zvnitřněno. Je rozhodující o osudu národa a lidstva, počne-li se kultura na pravém místě — ne na »duši« (jak bylo osudnou pověrou kněží a polokněží): pravé místo je tělo, posunek, diaeta, fyziologie, ostatek následuje z toho ... Řekové zůstanou proto první kulturní událostí dějin — věděli, činili, co bylo nutné; křesťanství, jež opovrhovalo tělem, bylo dosud největším neštěstím lidstva. —

48

Pokrok v mém smyslu. — Také já mluvím o »návratu k přírodě«, ačkoli to není vlastně cesta nazpět, nýbrž vystupování — nahoru do vysoké, volné, ano i hrozné přírody a přirozenosti, takové, která si hraje, smí si hrát s velkými úkoly... Abych to pověděl v podobenství: Napoleon byl takovým »návratem k přírodě«, jak já jej chápám (na příklad in rébus tacticis, ještě více,

jak vojenští vědci, v strategickém). — Ale Rousseau — kam chtěl ten vlastně nazpět? Rousseau, tento první moderní člověk, idealista a ccnaille v jediné osobě; jemuž bylo třeba morální »důstojnosti«, aby snesl svůj vlastní aspekt; nemocný bezuzdnou ješitností a bezuzdným opovržením sebou. Také tento zmetek, který se utábořil na prahu nové doby, chtěl »návrat k přírodě« — kam, ještě jednou otázano, chtěl Rousseau nazpět? — Nenávidím Rousseaua ještě v revoluci: je světodějným výrazem pro tuto dvojítoť idealisty a canaille. Krvavá farce, jak se odehrála tato revoluce, její »immoralita« týká se mne málo: čeho nenávidím, jest její rousseauovská moralita — tak zvané »pravdy« revoluce, jimiž dosud ještě působí a přemlouvá k sobě všechno ploché a prostřední. Učení o rovnosti!.. Ale není ani jedovatějšího jedu: neboť se zdá, že je káže spravedlnost sama, kdežto je koncem spravedlnosti... »Rovným rovné, nerovným nerovné — to by byla pravá řeč spravedlnosti: a což z toho následuje, nerovného nedělati nikdy rovným.« — Že se dalo kolem onoho učení o rovnosti tak hrůzně a krvavě, dodalo této »moderní ideji« par excellence jakési glorie a ohnivé záře, že revoluce jako divadlo svedla i nejušlechtlejší duchy. To není konec konců příčinou, aby se ctila více. — Vidím jenom jednoho, jenž jí pocítoval, jak jí nutno pocítovat, s hnusem — Goetha ...

49

Goethe — ne německá událost, nýbrž evropská: velkolepý pokus překonati osmnácté století návratem k přírodě, výstupem k přirozenosti renaissance, jakési sebezpřekonání, o něž se přičinilo toto století. — Choval v sobě jeho nejsilnější instinkty: citlivost, idolatrii přírody, antihistoričnost, idealistnost, nereálnost a revolučnost (— tato je pouze formou nereálnosti). Vzal na pomoc dějiny, přírodní vědy, antiku, rovněž Spinozu, především praktickou činnost; obstavil se samými uzavřenými obzory; neodloučil se od života, postavil se do něho; nebyl malomyslný a bral tolik kolik mohl, na sebe, nad sebe, do sebe.

Co chtěl, byla totalita; potíral rozluky rozumu, smyslnosti, citu, vůle (— hlásanou v scholastice, nejvíce odstrašující, Kantem, protinožcem Goethovým), zdisciplinoval se v celistvost, stvořil se ... Goethe byl za století, nereálně smýšlejícího, přesvědčeným realistou: přitakal ke všemu, co mu v tom bylo příbuzné, — neměl většího zážitku nad ono ens realissimum, zvané Napoleonem. Goethe koncipoval silného člověka, na výsost vzdělaného, zručného ve všech tělesnostech, majícího sebe samého na uzdě a uctivého před sebou samým, jenž smí se odvážiti a dopřáti si celého rozsahu a bohatství přirozenosti, jenž je pro tuto svobodu dosti sílen; člověka tolerance, ne ze slabosti, nýbrž ze síly, poněvadž dovede toho, čím by zhynula průměrná povaha, ještě užiti ve svůj prospěch; člověka, pro něhož neexistuje již nic zakázaného, leda slabost, nechť by se zvala neřestí nebo ctností... Takový osvobozený duch stojí s radostným a důvěřujícím fatalismem uprostřed vesmíru, maje viru, že pouze jednotlivé je zavržitelné, že v celku vše se vykupuje a potakuje — takový duch nepopírá již ... Ale taková víra je nejvyšší všech možných věr: pokřtil jsem ji jmenem Dionysovým. —

50

Mohlo by se říci, že v jistém smyslu devatenácté století také se snažilo o všechno, oč Goethe se snažil jako osoba: o universálnost v chápání, v schvalování, připouštění kohokoli k sobě, odvážlivý realismus, úctu před vším faktickým. Jak se přihází, že celkový výsledek není nějaký Goethe, nýbrž chaos, nihilistické úpění, neznalost kudy kam, instinkt únavy, jenž in praxi pudí neustále k tomu, by se sáhlo nazpět k osmnáctému století? (— na příklad jako citová romantika, jako altruismus a hypersentimentalita, jako feminismus ve vkusu, jako socialismus v politice). Není devatenácté století, zvláště ve svém konci, pouze zesíleným zesurovělým osmnáctým stoletím, to jest dekadentním stoletím? Že by tedy byl býval Goethe nejen pro Německo, nýbrž pro celou Evropu pouze intermezzem, krásným nadarmo? Ale

zlerozumí se velkým lidem, hledí-li se na ně z ubožácké perspektivy veřejného užitku. Že se nedovede vyzískati z nich užitku, náleží samo snad k velikosti...

51

Goethe je poslední Němec, před nímž mám úctu: byl by pociťoval tři věci, kterých já pociťuji, — také si rozumíme co do »kříže« ... Jsem často tázán, proč vlastně píši německy: nikde přece bych nebyl hůře čten, než ve vlasti. Ale kdož ví posléze, zda si také jen přeji, abych byl dnes čten? Tvořiti věci, na nichž čas marně zkouší své zuby; co do formy, co do substance se snažiti o malou nesmrtelnost — nebyl jsem ještě nikdy dosti skromný, bych po sobě požadoval méně. Aforismus, sentence, v nichž jsem jako první mezi Němci mistrem, jsou formami »věčnosti«; mou ctižádostí je říci v deseti větách, co každý jiný řekne v celé knize, — čeho každý jiný neřekne v celé knize ... Dal jsem lidstvu nejhlubší knihu, již má, svého Zarathustru: za krátko mu dám nejnezávislejší knihu. —

ZAČ VDĚČÍM STARÝM

I

Na konec slovo o světě, k němuž jsem hledal přístupů, k němuž jsem našel snad nový přístup, — o starém světě. Můj vkus, který jest asi protikladem snášlivého vkusu, je také zde dalek toho, by děl úhrnkem ano: říká vůbec nerad ano, raději ještě ne, nejraději zcela nic... To má platnost o celých kulturách, to má platnost o knihách, — to má platnost také o místech a krajích. V podstatě je zcela nepatrný počet antických knih, které mají v mém životě význam; nejslavnější nejsou mezi nimi. Můj smysl pro stil, pro epigram jako stil se probudil téměř okamžitě za styku se Sallustiem. Nezapomenul jsem úžasu svého ctěného učitele Corsse, když byl nucen svému nej horšímu latináři dáti nej lepší známku —, byl jsem jediným rázem hotov. Zhuštěn, přísný, s tolikou substancí na dně, kolik právě možno, s chladnou zlobou proti »krásnému slovu«, také proti »krásnému citu« — podle toho jsem se uhodl. Poznává se až do mého Zarathustry u mne velice opravdová ambice po římském stylu, po »aere perennius« v stylu. — Nejinak mi se vedlo za prvního styku s Horatiem. Až po dnes nebyl jsem uchvácen žádným básníkem stejně artisticky, jako mne od počátku uchvacovala horatiovská óda. V některých jazycích nelze toho, čeho je zde dosaženo, vůbec ani chtiti. Tato mosaika ze slov, kde každé slovo jako zvuk, jako místo, jako pojem sálá svou sílu na právo a na levo a na celek, toto minimum co do rozsahu a počtu značek, toto maximum co do energie značek, takto dosažené, — toto vše je římské, a chce-li se mi věřiti, vznešené par excellence. Všechno ostatek poesie se stává vůči tomu něčím příliš populárním, — pouhou citovou žvanivostí...

Řekům nevděčím naprosto za dojmy, podobně silné; a nemohou nám býti, bych věc vyslovil rovnou, čím jsou nám Římané. Neučíme se od Řeků, — jejich způsob je příliš cizí, je také příliš plynulý, by působil imperativně, by působil »klassicky«. Kdo by se byl kdy naučil psáti podle některého Řeka! Kdo by se byl kdy tomu naučil bez Římanů! ... Jenom mi nenamítejte Platona. V poměru k Platonovi jsem dokonalým skeptikem a byl jsem vždy neschopen vpadnouti v podiv artysty Platona, který jest obvyklý mezi učenci. Posléze mám zde na své straně nejraffinovanější soudce ve věcech vkusu i mezi starými. Platon směsuje neladně, jak mi připadá, všechny formy stilu, je tím první décadent stilu: má na svědomí něco podobného jako kynikové, kteří vynášeli saturam Menippeam. Aby mohl platónský dialog, tento děsně samolibý a dětinský způsob dialektiky, působiti jako půvab, nutno, bychom nebyli nikdy četli dobrých Francouzů, — Fontenella na příklad. Platon je nudný. — Posléze sahá má nedůvěra u Platona do hloubky: shledávám ho tak pobloudilým od všech základních instinktů Kellenů, tak zmoralisovaným, tak praeexistentně křesťanským — má již pojem »dobrý« jako nejvyšší pojem —, že bych o celém faenomenu Platon použil spíše tvrdého slova »vyšší podvod« nebo, slyší-li se to raději, idealismus —, nežli nějakého jiného slova. Zaplatilo se draze, že tento Atheňan chodil u Egyptanů do školy (— nebo u Židů v Egyptě? ..). Ve veliké osudnosti křesťanství je Platon onou dvoj smyslností a fascinací, zvanou »ideál«, která umožnila ušlechtilejším povahám starověku, že samy sobě zlerozuměly a vstoupily na most, kterýž vedl ke »kříži« ... A kolik Platona jest ještě v pojmu »církev«, v budově, systému, praxi církve! — Mým osvětěním, mou zálibou, mou léčbou ze všeho platonismu byl za každé doby Thukydidés. Thukydidés a snad prince Macchiavelliův jsou mně samému nejpříbuznější nepodmínečnou vůlí nepředstíratí si ničeho a zřítí rozum v realitě, — nikoli v »rozumu« a ještě méně v »morálce« ...

Z žalostného zkrášlování Řeků v ideál, které si odnáší »klassicky vzdělaný« jinoch do života jako mzdu za svou gymnasijskou dressuru, neléčí nic tak důkladně jako Thukydides. Je nutno jej převraceti řádku za řádkou a vyčisti jeho skryté myšlenky stejně zřetelně jako jeho slova: je málo myslitelů, tak bohatých na skryté myšlenky. V něm dosahuje kultura sofistů, chci říci kultura realistů svého dokonalého výrazu: toto neocenitelné hnutí za morálního a idealistického podvodu sokratovských škol, propukávajícího právě všady. Řecká filosofie jako décadence řeckého instinktu; Thukydides jako veliký úhrn, poslední projev silné, přísné, tvrdé věčnosti, která tkvěla staršímu Hellenovi v instinktu. Zmužilost před realitou rozlišuje posléze takové povahy jako Thukydides a Platon: Platon je zbabělec před realitou, — proto se utíká do ideálu; Thukydides má sebe v moci, proto si udrží také věci v moci. ..

3

Vyvětriti v Řecích »krásné duše«, »zlaté středy« a jiné dokonalosti, třeba se podívat u nich klidu ve velikosti, ideálnímu smýšlení, vznešené prostnotě, — před touto »vznešenou prostnotou«, takovou niaiserie allemande konec konců, byl jsem uchráněn psychologem, kterého jsem měl v sobě. Zřel jsem jejich nejsilnější instinkt, vůli k moci, zřel jsem, jak se třesou před nezkroutnou silou tohoto pudu, — zřel jsem, jak všechny jejich instituce vyrůstají z ochranných opatření, by se zabezpečili před sebou proti své vnitřní výbušné látce. Ohromné napětí v nitru se vybíjelo potom v hrozném a neúprosném nepřátelství na venek: městské obce se rozsápávaly navzájem, aby měšťané každé jednotlivé obce našli pokoj sami před sebou. Bylo nutné býti silnu: nebezpečnost bylo na blízku —, cíhalo všady. Skvěle pružná tělesnost, smělý realismus a immoralismus, který je vlastní Hellenovi, byl potřebou, ne »přirozeností«. Následoval teprve, nebylo ho zde od počátku. A slavnostmi a umění se nechtělo také ničeho jiného leč cítiti se nahoře, je viti

se nahoře: jsou to prostředky oslaviti sebe samého, za okolností vzbuditi před sebou strach... Posuzovati Řeky po německé manýře podle jejich filosofů, používatí třeba poctivectví sokratovských škol, bychom se poučili, co je v podstatě hellenské! ... Vždyť filosofové jsou *décadents* řečtí, protihnutí proti starému, vznešenému vkusu (— proti agonálnímu instinktu, proti polis, proti hodnotě rasy, proti autoritě zvyklosti). Sokratovské ctnosti se hlásaly, poněvadž Řekům se ztratily: jsouce dráždiví, bojácní, nestálí, vesměs komoedianty, měli o několik důvodů příliš mnoho, by si nechali kázati morálku. Ne, že by to bylo trochu pomohlo: ale veliká slova a attitudy sluší tak dobře dekadentům ...

4

Byl jsem první, jenž pro porozumění staršího, ještě bohatého a dokonce překypujícího hellenského instinktu pojal vážně podivuhodný faenomen, jenž má jméno Dionysovo: jest jedině vysvětlitelný přeměrou síly. Kdo bádá o Řecích, jako nejhlubší znatel jejich kultury, jenž dnes žije, jako Jakob Burckhardt v Basileji, věděl ihned, že tím se učinilo něco: Burckhardt vložil do své Kultury Řeků zvláštní oddíl o jmenovaném faenomenu. Chcete-li protiklad, povšimněte si téměř obveselující pudové chudoby německých filologů, dostanou-li se do blízkosti dionyského. Zvláště proslulý Lobeck, jenž s ctihodnou jistotou červa, vyschlého mezi knihami, vlezl do tohoto světa tajuplných stavův a přemluvil se, že je vědecký z důvodu, že byl až hnusně lehkomyšlný a dětinský, — Lobeck dal na srozuměnou, vyrukovav s veškerou učenností, že vlastně není ničeho závažného ve všech těchto kuriozitách. Fakticky asi pověděli kněží účastníkům takových orgií leccos ne necenného, na příklad, že víno rozněcuje k rozkoši, že člověk za okolností se živí plodinami, že rostliny rozkvétají na jaře a uvadají na podzim. Zarážející bohatství ritu, symbolův a mythův orgiastického původu, které docela doslovně bují v antickém světě, jest

Lobeckovi záminkou, by se stal ještě o stupeň duchaplnějším. »Řekové, praví (Aglaophamus I. 672), když neměli ničeho jiného na práci, smáli se, skákali a pobíhali, nebo, ježto má člověk časem i k tomu chut, usedli, plakali a kvíleli. Jiní pak později se nahodili k tomu a hledali přece nějakého důvodu pro toto chování, bijící do očí; a tak vznikly na výklad těchto obyčejů nesčíslné slavnostní báje a mythy. Na druhé straně se mělo za to, že tyto šprýmovné kony, které se daly právě za slavnostních dní, náleží také nutně k slavnostním obřadům, a zachovávaly se jako nepostradatelná část bohoslužby«. — To je povrženlivý tlach, takového Lobecka nevezme nikdo ani na okamžik vážně. Zcela jinak se nás dotýká, zkoumáme-li pojem »řecké«, který si utvořili Winckelmann a Goethe, a shledáváme-li jej neshodným s živlem, z kterého vyrůstá dionyské umění, — s orgiasmem. Nepochybuji skutečně o tom, že by byl Goethe něco podobného zásadně vyloučil z možností řecké duše. Tedy nerozuměl Goethe Řekům. Neboť teprve v dionyských mystériích, v psychologii dionyského stavu se vyslovuje základní fakt hellenského instinktu, — jeho »vůle k životu«. Co si zaručoval Hellen těmito mystériemi? Věčný život, věčný návrat života; budoucnost, zaslíbenou a posvěcenou v minulosti; triumfující ano k životu daleko za smrt a změnu; pravý život jako hromadné další žití plozením, mystériemi pohlavnosti. Řekům byl proto pohlavní symbol ctihodným symbolem o sobě, vlastním hlubokým smyslem ve veškeré antické zbožnosti. Všecky jednotlivosti v aktu plození, těhotenství a zrození budily nejvyšší a nej slavnostnější pocity. V nauce mystérií je bolest svatořečena: »bolesti rodičiny« posvěcují bolest vůbec, — všechno nikání a všechnen růst, všechno, co zaručuje budoucnost, podmiňuje bolest... Aby byla věčná rozkoš tvorby, aby vůle k životu potvrzovala věčně sama sebe, musí býti také věčně »muka rodičiny« ... Toto všecko znamená slovo Dionysos: neznám nijaké vyšší symboliky, než je tato řecká symbolika, symbolika dionysíí. V ní se cítuje nábožensky nej hlubší instinkt života,

instinkt k budoucnosti života, k věčnosti života, — cesta sama k životu, plazení, jako posvátná cesta ... Teprve křesťanství, se svým ressentimentem proti životu v podstatě, učinilo z pohlavnosti něco nečistého: hodilo bláto na počátek, na předpoklad našeho života ...

5

Psychologie orgiasmu jako překypujícího pocitu života a síly, v jehož okruhu i bolest ještě působí jako stimulans, skytla mi klíče k pojmu tragického pocitu, jehož i Aristoteles, jakož i obzvláště naši pessimisté špatně pochopili. Tragoedie je tak daleka toho, by dokazovala pro pessimismus Hellenů něčeho ve smyslu Schopenhauerovu, že má míti spíše platnost jako jeho rozhodné zamítnutí a protiinstance. Přitakati k životu i za jeho nejčizějších a nejtvrďších problémů; vůle k životu, radující se v oběti svých nejvyšších typů z vlastní nevyčerpatelnosti, — to jsem nazval dionyským, to jsem uhodl jako most k psychologii tragického básníka. Nikoliv abychom se zhostili úděsu a soutrpnosti, nikoliv abychom se očistili od nebezpečného affektu tím, že by se vybil vehementně — tak věc chápal Aristoteles —: nýbrž abychom daleko za úděs a útrpnost byli sami věčnou rozkoší nikání, — onou rozkoší, která zahrnuje v sobě také ještě rozkoš ze zmaru ... A tím se dotýkám opět místa, z něhož jsem vyšel kdysi, — Zrození tragoedie bylo mým prvním přehodnocením všech hodnot: tím se stavím zase nazpět na půdu, z níž vyrůstá má vůle, můj um — já, poslední učedník filosofa Dionysa, — já, učitel věčného návratu ...

KLADIVO MLUVÍ

Tak pravil Zarathustra III, 90

»Proč tak tvrdý! — pravilo k diamantu kdysi kuchyňské uhlí: což nejsme blízcí příbuzní?« Proč tak měkkí? Ó moji bratři, tak táží se vás: což nejste — mými bratry?

Proč tak měkkí, tak ustupující a povolní? Proč je tolik popírání, zapírání ve vašem srdci? tak málo osudu ve vašem zraku?

A nechcete-li osudy býti a neúprosnými: jakž mohli byste někdy se mnou — zvítěziti?

A když vaše tvrdost nechce metati bleskův a títi a roztínati: jakž mohli byste někdy se mnou tvořiti?

Neboť všichni tvořící jsou tvrdi. A blažeností musí vám se jeviti, ruku svou vtisknouti na tisíciletí jako na vosk, —

— blaženosti, na vůli tisíciletí psáti jako na kov,

— tvrdší než kov, vznešenější než kov. Zcela tvrdé jest pouze nejvznešenější.

Tuto novou desku, ó moji bratři, kladu nad vás: staňte se tvrdými!